

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Навчально-науковий інститут «Інститут державного управління»

До захисту

В.о. завідувача кафедри публічного управління

та державної служби

к.держ.упр., доц. Набока Л.В.

/Підпис/

ПУБЛІЧНА ПОЛІТИКА ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр»

281 Публічне управління та адміністрування

28 Публічне управління та адміністрування

Виконавець

здобувач 2 курсу, групи ЗПУА-1-23 _____ Ю.І. ЧЕРЕДНИЧЕНКО

/Підпис /

Науковий керівник

к.держ.упр.

_____ О.М. ОЛЕШКО

/Підпис /

Харків – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКА ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ.....	6
1.1 Теоретичні й історичні основи формування концепції захисту прав дітей	6
1.2 Нормативно-правове забезпечення публічної політики щодо захисту прав дітей в Україні	17
РОЗДІЛ 2 СУЧАСНИЙ СТАН ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКА ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ.....	24
2.1 Сутність публічної політики у сфері захисту прав дітей.....	24
2.2 Реалізація публічної політика щодо захисту прав дітей в умовах воєнного стану	29
РОЗДІЛ 3 ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ	42
3.1 Досвід передових демократичних країн щодо захисту прав дітей	42
3.2 Шляхи підвищення ефективності публічної політики щодо захисту прав дітей	46
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ.....	61

ВСТУП

Актуальність теми. Курс України на європейську інтеграцію вимагає перегляду пріоритетів державної політики у сфері охорони дитинства, впровадження успішних підходів із світової практики захисту прав дітей, які базуються на забезпеченні прав і найкращих інтересів дитини, мають спрямовуватися на підтримку сім'ї, створення умов для виховання та розвитку дітей у сім'ї або середовищі, максимально наближеному до сімейного.

За роки з часу відновлення незалежності у Україні зроблено багато за для того, щоб забезпечити право дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування на сімейне виховання. Завдяки ефективній політиці впровадження інституту прийомного батьківства з боку державної та місцевої влади, вдалося влаштувати у сім'ї велику кількість дітей з інституційних дитячих закладів. Публічна політика держави щодо деінституціалізації спеціальних дитячих закладів дала свій позитивний ефект і черговим кроком цієї політики була реалізація Національної Стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки [18]. Однак, воєнний стан в Україні, який спричинено широкомасштабною російською військовою агресією унеможливив повне досягнення цілей стратегії і спричинив нові виклики щодо захисту дітей і сімей з дітьми. То ж реалізація політики публічної влади у цьому напрямку має швидко реагувати на особливості ситуації, отже потребує ретельного дослідження і пошуку шляхів вирішення проблем захисту прав дітей.

Питання захисту прав дітей входять у коло наукових інтересів багатьох українських дослідників, вчених-теоретиків і практиків. Серед найбільш відомих варто виділити, насамперед, Володимира Кузмінського [14], який актуалізував у своїх працях питання реформування системи інтернатів в Україні ще на початку 2000-х років. Ці ж проблеми підіймали дослідники Стрига Лариса, Шкуро Валентина, Ростальна Марія [27]. Серед українських дослідників, які займалися

вивченням передового європейського та світового досвіду щодо публічної політики захисту прав дітей варто виділити таких як Архипова С. [1], Козубовський В. [9], Міклосо Й. [17] та інші.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є дослідження особливостей політики органів публічної влади щодо забезпечення прав дітей, зокрема, дітей-сиріт та дітей, які позбавлені батьківського піклування.

Для досягнення мети дослідження необхідно виконати такі *завдання*:

- дослідити теоретичні й історичні основи формування концепції захисту прав дітей;
- проаналізувати нормативно-правове забезпечення публічної політики щодо захисту прав дітей в Україні;
- обґрунтувати сутність публічної політики у сфері захисту прав дітей;
- охарактеризувати стан реалізації публічної політика щодо захисту прав дітей в умовах воєнного стану;
- розглянути досвід передових демократичних країн щодо захисту прав дітей та оцінити можливості застосування його в українських реаліях;
- описати шляхи підвищення ефективності публічної політики щодо захисту прав дітей.

Об'єкт дослідження. Суспільні відносини як система взаємодій державних, міждержавних та громадянських інститутів, спрямованих на захист прав дітей в Україні.

Предмет дослідження. Публічна політика щодо захисту прав дітей в Україні.

Методи дослідження. У роботі для вирішення поставлених завдань були використані такі методи, аналіз (нормативно-правове забезпечення публічної політики щодо захисту прав дітей в Україні); синтез (для формування шляхів підвищення ефективності публічної політики щодо захисту прав дітей);

систематизація (при обґрунтувати сутність публічної політики у сфері захисту прав дітей); порівняння (при вивченні досвіду передових демократичних країн щодо захисту прав дітей та оцінити можливості застосування його в українських реаліях).

Емпіричною базою дослідження є українські та зарубіжні офіційні документи, нормативно-правові акти, актуальні наукові публікації українських вчених-дослідників, а також авторитетних теоретиків і практиків інших країн.

Практичне значення отриманих результатів. Практичне значення дипломного дослідження полягає у формуванні пропозицій щодо пропозиції й рекомендації отримані при виконанні роботи можуть бути використані органами публічної влади та їх підрозділами (соціальними службами), при формуванні практичних заходів щодо реалізації державної політики по забезпеченню прав дітей.

Часткові результати дослідження представлені у збірці матеріалів 82 Студентської науково-технічної конференції на секції «Адміністрування, державне управління та професійний розвиток», яка була організована Навчально-науковим інститутом адміністрування, державного управління та професійного розвитку, Національного університету «Львівська політехніка» і проходила 6 листопада 2024 року в м. Львів. Тема публікації «Деінституціалізація системи дитячих інтернатів в Україні».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Магістерське дослідження проводилося в межах науково-дослідної роботи кафедри публічного управління та державної служби ННІ «Інститут державного управління» Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна за темою: «Розвиток персоналу публічної служби в Україні» (державний реєстраційний номер 0120U105745)».

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКА ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

1.1 Теоретичні й історичні основи формування концепції захисту прав дітей

Ідея захисту прав дитини почала складатися через безпосередню участь дітей у «дорослих» (насамперед, у трудових) суспільних відносинах, що привело до формування правосуб'єктності дітей, і, як наслідок, – до об'єктивної необхідності захищати права дітей. З кінця 1700-х – початку 1800-х років в Європі (зокрема в Англії), а згодом і в США промислові машини почали замінювати ручну працю, а дітей почали розглядати як «маленьких дорослих» («small adults») і залучати їх до роботи на мануфактурах, заводах і фабриках. Роботодавці охоче брали дітей на свої підприємства, оскільки дитяча праця коштувала дешевше, дітьми було легше керувати і вони були менш схильні до страйків [83; 61]. Дітей залучали до різноманітних видів роботи: діти працювали у копальнях і на фермах, збирали бавовну і ловили устриць, розносили газети і доставляли повідомлення [85]. При цьому умови праці для дітей були жахливими, наприклад, у США діти працювали від 12 до 18 годин на день, шість днів на тиждень, при цьому досить часто діти починали працювати у віці 7 років [83], а в деяких випадках – навіть із 4 років [74].

Перші заходи із захисту прав дитини спочатку були запроваджені саме на національному рівні. Це сталося в Європі у середині XIX ст. – у 1841 р. у Франції були прийняті перші законодавчі акти щодо поліпшення умов праці дітей, а в 1881 р. так само у Франції було вперше закріплено право дітей на освіту [61].

Перша національна конституція, яка офіційно врегулювала правовий статус дитини, – це, очевидно, Конституція Німецької імперії (Веймарська

конституція) від 11 березня 1919 р. [86], яка відносила до повноважень парламенту реалізацію державної політики у питаннях материнства, новонароджених, дитинства та юнацтва (ст. 7). Крім того, Веймарська конституція містила прогресивні конституційні норми, які уперше в історії людства на конституційному рівні гарантували рівні умови фізичного, духовного і суспільного розвитку для позашлюбних дітей і дітей, народжених у шлюбі (ст. 121), а також загальнообов'язкову безкоштовну шкільну освіту (ст. 145). Пізніше в Конституції Австрійської республіки (у редакції 1929 р.) [59] було передбачено право Федерального президента визнавати позашлюбних дітей за клопотанням їхніх батьків такими, які народжені у шлюбі (ст. 65). Ця конституційна новела стала першим кроком до зрівнювання у правах дітей, незалежно від їх походження [13, с. 30].

Першим міжнародно-правовим документом про правовий захист прав дитини стала підготовлена на 3-й сесії Гаазької Конференції з міжнародного права Конвенція, що регулює опіку над неповнолітніми, від 12 червня 1902 р. [64]. Зазначена Конвенція втратила чинність майже через 100 років – на підставі статті 51 Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 19 жовтня 1996 р. (набрала чинності 1 січня 2002 р.) [69, с. 51].

У 1919 р. британка Еглантайн Джебб (англ. Eglantyne Jebb) разом зі своєю сестрою Дороті Бакстон (Dorothy Buxton) заснувала у Лондоні громадську організацію «Врятуйте дітей» («Save the Children») для допомоги німецьким та австрійським дітям, які постраждали від час Першої світової війни. Згодом організація «Save the Children» почала відкривати представництва в інших країнах і в 1920 р. за підтримки Міжнародного Комітету Червоного Хреста набула статусу міжнародного фонду [72].

Саме Еглантайн Джебб розробила проєкт Декларації прав дитини, який 23 лютого 1923 р. було затверджено Міжнародним фондом «Save the Children» і 28 лютого 1924 р. передано на розгляд Ліги Націй (League of Nations) [72].

На підставі проєкту Еглантайн Джебб Генеральна Асамблея Ліги Націй 26 вересня 1924 р. прийняла Декларацію прав дитини (Geneva Declaration of the Rights of the Childs), яка за місцем її прийняття має назву Женевської [72]. Структурно Декларація 1924 р. є достатньо компактним документом, що складається всього з п'яти основних програмних пунктів:

1. Дитина має отримувати усі засоби, необхідні для її нормального матеріального і духовного розвитку.

2. Голодна дитина має бути нагодована; хвора дитина має бути доглянута; дитина у скруті має отримати допомогу; сирота або безпритульна дитина має отримати притулок і догляд.

3. У лихі часи дитина першою має отримати допомогу.

4. Дитина повинна мати засоби для існування і захист від будь-яких форм експлуатації.

5. Дитина має бути вихована з усвідомленням того, що її кращі якості повинні служити іншим людям [73].

Фактично Декларація 1924 р. визначає обов'язки дорослих щодо дітей [15]. У 1934 р. Генеральна Асамблея Ліги Націй повторно затвердила Декларацію 1924 р., а країни – члени Ліги Націй пообіцяли інкорпорувати норми Декларації у своє національне законодавство, однак без прийняття юридичних зобов'язань зробити це напевно [72]. У цьому зв'язку цілком логічно постає питання про юридичну силу Декларації прав дитини 1924 р. [73].

Перші заходи із захисту прав дитини спочатку були запроваджені саме на національному рівні. Це сталося в Європі у середині ХІХ ст. – у 1841 р. у Франції були прийняті перші законодавчі акти щодо поліпшення умов праці дітей, а в 1881 р. так само у Франції було вперше закріплено право дітей на освіту [83].

Перша національна конституція, яка офіційно врегулювала правовий статус дитини, – це, очевидно, Конституція Німецької імперії (Веймарська конституція) від 11 березня 1919 р. [61], яка відносила до повноважень парламенту реалізацію державної політики у питаннях материнства, новонароджених, дитинства та юнацтва (ст. 7). Крім того, Веймарська конституція містила прогресивні конституційні норми, які уперше в історії людства на конституційному рівні гарантували рівні умови фізичного, духовного і суспільного розвитку для позашлюбних дітей і дітей, народжених у шлюбі (ст. 121), а також загальнообов'язкову безкоштовну шкільну освіту (ст. 145). Пізніше в Конституції Австрійської республіки (у редакції 1929 р.) [85] було передбачено право Федерального президента визнавати позашлюбних дітей за клопотанням їхніх батьків такими, які народжені у шлюбі (ст. 65). Ця конституційна новела стала першим кроком до зрівнювання у правах дітей, незалежно від їх походження [74, с. 30].

Першим міжнародно-правовим документом про правовий захист прав дитини стала підготовлена на 3-й сесії Гаазької Конференції з міжнародного права Конвенція, що регулює опіку над неповнолітніми, від 12 червня 1902 р. [86]. Зазначена Конвенція втратила чинність майже через 100 років – на підставі статті 51 Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 19 жовтня 1996 р. (набрала чинності 1 січня 2002 р.) [65].

У 1919 р. британка Еглантайн Джебб (англ. Eglantyne Jebb) разом зі своєю сестрою Дороті Бакстон (Dorothy Buxton) заснувала у Лондоні громадську організацію «Врятуйте дітей» («Save the Children») для допомоги німецьким та австрійським дітям, які постраждали від час Першої світової війни. Згодом організація «Save the Children» почала відкривати представництва в інших 43 країнах і в 1920 р. за підтримки Міжнародного Комітету Червоного Хреста набула статусу міжнародного фонду [13].

Саме Еглантайн Джебб розробила проект Декларації прав дитини, який 23 лютого 1923 р. було затверджено Міжнародним фондом «Save the Children» і 28 лютого 1924 р. передано на розгляд Ліги Націй (League of Nations) [13].

З огляду на те, що преамбула Конвенції про права дитини 1989 р. [70] містить посилання на Декларацію прав дитини 1924 р. [73], можна зробити достовірний висновок, що саме зазначена Декларація започаткувала сучасне міжнародно-правове регулювання захисту прав дитини, а тому зберігає свою чинність і наразі розглядається як документ «м'якого» міжнародного права («soft law»).

Інший доречний міжнародний документ про права дитини, укладений під егідою Ліги Націй, – це Конвенція про боротьбу з торгівлею жінками та дітьми від 30 вересня 1921 р. [75]. Після заснування Організації Об'єднаних Націй до цієї Конвенції були внесені зміни на підставі Протоколу від 12 листопада 1947 р. [75], тому наразі зазначена Конвенція зберігає чинність.

Особливе значення для становлення правового захисту прав дитини має діяльність Міжнародної організації праці (International Labour Organization), що була створена у 1919 р. в рамках Ліги Націй як спеціалізована установа цієї організації, а з 1946 р. є спеціалізованою установою ООН [76].

Міжнародна організація праці (МОП) почала першою серед міжнародних міждержавних організацій приймати в межах своєї компетенції спеціальні правові акти про захист прав дітей. Зокрема конвенції МОП встановлювали мінімальний вік дітей і підлітків для прийому на роботу в різних галузях економіки, а держави – учасниці таких конвенцій відповідно мали імплементувати ці норми у своє національне законодавство. При цьому стандарти та умови праці для дітей і підлітків поступово поліпшувалися. Так, Конвенція МОП № 5 від 29 жовтня 1919 р. встановила 14 років як мінімальний вік приймання дітей на роботу в промисловості [65, с. 2], а Конвенція МОП № 59

від 22 червня 1937 р. встановила вже 15 років як мінімальний вік початку роботи дітей в промисловості [66, с. 2].

З плином часу деякі з перших конвенцій МОП вже втратили чинність, наприклад, Конвенція про мінімальний вік допуску підлітків до роботи вантажниками вугілля чи кочегарами на флоті № 15 від 11 листопада 1921 р. [68]. Окремі з перших конвенцій МОП хоча формально і зберігають чинність, але з огляду на прийняття нових конвенцій МОП з відповідного питання або вважаються застарілими інструментами (outdated instruments) і Тема 1. Загальні положення про правовий захист прав дітей 45 практично не застосовуються, наприклад, як Конвенція про мінімальний вік приймання дітей на роботу в промисловості № 5 від 29 жовтня 1919 р. [66], або перебувають у статусі перегляду (instruments to be revised), наприклад, як Конвенція про нічну працю підлітків у промисловості № 6 від 28 листопада 1919 р. [63], або мають тимчасовий статус (instrument with interim status), наприклад, як Конвенція про мінімальний вік допуску дітей до роботи на морі № 58 від 24 жовтня 1936 р. [67]. Доречні конвенції МОП з приводу умов дитячої праці будуть розглянуті далі.

Визнаючи важливу роль Ліги Націй у становленні правового захисту прав дитини, слід зауважити, що врегулювання сучасного міжнародно-правового захисту прав дитини відбулося в рамках Організації Об'єднаних Націй.

У 1957 р. Комісія ООН з прав людини розпочала роботу над проектом тексту нової Декларації про права дитини, який був розроблений ЕКОСОП за участю низки громадських організацій. 20 листопада 1959 р. Декларація прав дитини (Declaration of the rights of the child) була ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН у формі резолюції 1386 (XIV) [71]. Слід підкреслити, що зазначена Декларація [71] була прийнята одноголосно. Зважаючи на те, що до того жоден з документів, навіть Загальна декларація прав людини, не приймалися одноголосно [15], цей факт свідчить про значний моральний авторитет

Декларації 1959 р. і про те велике значення, якого міжнародна спільнота приділяє захисту прав дитини.

Згідно з преамбулою, Декларація прав дитини 1959 р. проголошена з метою забезпечити дітям щасливе дитинство (a happy childhood) та користування передбаченими нею правами і свободами для їхнього особистого блага та блага суспільства [71]. Загалом Декларація прав дитини 1959 р. містить 10 принципів, зміст яких буде детально розглянуто у темі 2 нашого посібника.

Порівняно із Женевською декларацією 1924 р. [72], Декларація 1959 р. [71] є більш досконалим і більш широким за обсягом документом. Головна ідея Декларації 1959 р.: «добро – дітям», оскільки дитина, внаслідок її фізичної і розумової незрілості, потребує особливої опіки та уваги, включаючи правовий захист, як до, так і після народження. Декларація 1959 р. закликає батьків, громадські організації, органи влади на місцевому та національному рівні визнати ці права та забезпечити їх виконання через правову реформу та іншими шляхами. У цьому полягає горизонтальний ефект Декларації 1959 р. Зазначена Декларація торкається не лише життєвих потреб дитини, але й потреби дитини у любові та розумінні; наголошує на необхідності зберігати єдність родини, дота післяпологової допомоги матері і дитині, проголошує право на ім'я і національність дитини. Крім того, Декларація 1959 р. передбачає обов'язкову і безкоштовну початкову освіту, заборону дитячої праці до певного віку, право дитини на гру і творчість [15].

Згідно з листом Міністерства юстиції України від 19 вересня 2015 р. № Ш-16216/10.2 «Щодо надання роз'яснення» [16] Декларація прав дитини 1959 р. [71] є документом «soft law» і з формальною юридичної точки зору не є тим жорстким правом, яке зобов'язує державу діяти у певний спосіб. Разом з тим Декларація визнається універсальним й ефективним механізмом та інструментом захисту прав дитини у світовому масштабі і діє з дати прийняття Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 р. [71].

Генеральна Асамблея ООН на підставі Резолюції 836 (IX) від 14 грудня 1954 р. рекомендувала усім країнам запровадити з 1956 р. Міжнародний день прав дітей (Universal Children's Day) і обрати для нього прийнятну (appropriate) для всіх дату [90]. Більшість країн світу обрали дату «20 листопада». Саме тому і Декларація прав дитини 1959 р. [71], і Конвенція про права дитини 1989 р. [9] були прийняті саме 20 листопада [89].

Отже, міжнародний день прав дітей (Universal Children's Day) святкується щорічно 20 листопада. Окрім міжнародного свята, в Україні на підставі Указу Президента від 30 травня 1998 р. № 568/98 [28] встановлено національний День захисту дітей, який щорічно відзначається 1 червня.

Конвенція про права дитини (Convention on the Rights of the Child, CRC або UNCRC) була підписана у Нью-Йорку 20 листопада 1989 р. [70] і набрала чинності 2 вересня 1990 р. [88]. На момент підготовки до опублікування цього посібника учасниками Конвенції про права дитини є 196 суб'єктів міжнародного права [88]. Для порівняння – учасниками Статуту ООН і членами ООН наразі є 193 держави [77].

Для України Конвенція про права дитини 1989 р. [73] набрала чинності 27 вересня 1991 р. [88].

Що ж нового для правового захисту прав дітей та підлітків запровадила Конвенція ООН про права дитини 1989 р. [70]?

Насамперед, стаття 1 Конвенції про права дитини закріпила базове міжнародно-правове визначення поняття «дитина» («child»):

дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше [70].

Головна ж ідея Конвенції полягає у тому, що діти – це не маленькі дорослі із маленькими правами, а повноправні члени суспільства, які мають, окрім багатьох прав дорослих, і свої особливі права, – право на гру, на сімейне виховання, на спілкування з однолітками. У Конвенції втілено прогресивний

погляд, що дитинство – це не лише підготовка до дорослого життя, але й важливий і самоцінний етап життя людини [15].

В основі Конвенції про права дитини [70] лежать чотири керівних принципи, або загальні вимоги до виконання всіх прав, що закріплені у цій Конвенції [84]:

Принцип 1: Недопущення дискримінації (стаття 2). Стаття про недопущення дискримінації має абсолютний характер: вона не лише забороняє дискримінацію за перерахованими у статті 2 підставами, але й забороняє інші можливі форми дискримінації. Однакові можливості повинні надаватися дівчатам і хлопчикам, працездатним дітям та дітям з інвалідністю, мусульманам, індусам і християнам, багатим і бідним, і т.д. [70].

Принцип 2: Врахування інтересів дитини (стаття 3). Цей принцип визнає дітей повноправними людьми, чий інтереси мають враховуватися. Цей принцип не просто стверджує, що потреби дітей є важливими, він означає, що врахування інтересів дитини має бути головним чинником під час прийняття рішення щодо реалізації конкретного суб'єктивного права дитини. При цьому немає обов'язку задовольняти усі побажання дитини і з будь-якого приводу, – такі побажання слід оцінювати з огляду на комплексне задоволення прав та інтересів дитини, особливо у їх довгостроковій перспективі [70].

Принцип 3: Право на життя, виживання і розвиток (стаття 6). Цей принцип набагато ширше, ніж здається на перший погляд: він накладає зобов'язання на держави, які підписали Конвенцію, контролювати не лише фізичний розвиток дітей, але і їх ментальний, духовний, моральний, психологічний та соціальний розвиток. Уряди повинні «створити середовище», яке найкраще підходить для підготовки кожної дитини до самостійного життя у вільному суспільстві [70].

Принцип 4: Повага до поглядів дитини (стаття 12). Держави – учасниці Конвенції у своєму звіті, який вони надають Комітету по правах дитини, повинні підкреслити необхідність надання дітям можливості висловлювати свою думку

стосовно сімейного життя, шкільного життя, закладів соціального забезпечення, а також щодо положень про безпритульних [70].

Структурно Конвенція про права дитини складається із 54 статей, які згруповані у 3 частини.

Частина I Конвенції 1989 р. [70] передбачає права дітей, які можна об'єднати у 4 категорії [84]:

1) Керівні принципи – загальні вимоги до всіх прав: визначення поняття «дитина» (стаття 1), недискримінація (стаття 2), найкращі інтереси дитини (стаття 3), право на життя, виживання і розвиток (стаття 6), а також повага до поглядів дитини (стаття 12);

2) Права виживання і розвитку – базові права на життя, виживання і розвиток потенціалу дитини: захист прав (стаття 4), право на керівництво з боку батьків (стаття 5), право на виживання і розвиток (стаття 6), право на реєстрацію, ім'я, громадянство, піклування (стаття 7), право на збереження індивідуальності (стаття 8), право на зв'язки з батьками (стаття 9), право на возз'єднання сім'ї (стаття 10), свобода думки, совісті та релігії (стаття 14), відповідальність батьків і державна підтримка (стаття 18), права дитини, яка позбавлена сімейного оточення (стаття 20), права дітей-біженців (стаття 22), права дітей з розумовими або фізичними вадами (стаття 23), право на охорону здоров'я та лікування (стаття 24), періодична оцінка лікування, наданого дитині (стаття 25), право на соціальне забезпечення (стаття 26), право дитини на належний рівень життя (стаття 27), право на освіту (стаття 28) і цілі освіти дитини (стаття 29).

3) Права безпеки – захист від шкоди: захист прав (стаття 4), захист від викрадення (стаття 11), захист від будь-яких проявів насильства (стаття 19), захист дитини, яка позбавлена сімейного оточення (стаття 20), усиновлення (стаття 21), захист дітей-біженців (стаття 22) і дитяча праця (стаття 32).

4) Права на участь – права активно висловлювати свою позицію: захист прав (стаття 4), повага до поглядів дитини (стаття 12), право вільно висловлювати

свої думки (стаття 13), свобода думки, совісті та релігії (стаття 14), право на свободу асоціацій (стаття 15), право на приватність (стаття 16) і право на доступ до інформації (стаття 17) [84].

Частина II Конвенції 1989 р. [70] запроваджує контрольний механізм за дотриманням Конвенції – Комітет по правах дитини (Committee on the Rights of the Child / CRC). Комітет по правах дитини приймає загальні коментарі (general comments), які формально не мають обов'язкової юридичної сили, однак сприймаються учасниками Конвенції про права дитини 1989 р. [70] як авторитетні коментарі та рекомендації [78].

Частина III Конвенції 1989 р. [73] містить формальні умови про набрання нею чинності. Слід також зазначити, що до Конвенції 1989 р. [70] було прийнято три факультативні протоколи (Optional Protocols):

1) Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, прийнятий резолюцією Генеральної Асамблеї ООН A/RES/54/263 від 25 травня 2000 р. Цей Протокол набрав чинності для України 11 серпня 2005 р. [79];

2) Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, прийнятий резолюцією Генеральної Асамблеї ООН A/RES/54/263 від 25 травня 2000 р. Протокол набрав чинності для України 3 серпня 2003 р. [80] і

3) Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень, прийнятий резолюцією Генеральної Асамблеї ООН A/RES/66/138 від 19 грудня 2011 р. Протокол набрав чинності для України 2 грудня 2016 р. [81]. Зазначений Протокол дає змогу розглядати повідомлення від осіб або груп осіб, що знаходяться під юрисдикцією держави-учасниці, або від імені таких осіб чи груп осіб, які стверджують, що вони є жертвами порушення цією державою учасницею будь-якого з прав, передбачених у Конвенції про права дитини 1989 р. [73], у Факультативному протоколі щодо участі дітей у

збройних конфліктах [39], а також у Факультативному протоколі щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії [40].

Окрім Конвенції про права дитини 1989 р. [70], трьох факультативних протоколів до неї [79; 80; 81], Женевської декларації прав дитини 1924 р. [72] і Декларації прав дитини 1959 р. [10], правовий захист прав дітей та підлітків у міжнародному праві складається з великої кількості міжнародно-правових актів універсального та регіонального характеру, обов'язкової та рекомендаційної юридичної сили, які ми розглянемо у наступних питаннях. Зважаючи на той факт, що Україна є членом ООН (з 1945 р.) [77], а на регіональному рівні – є також членом ОБСЄ (з 1992 р.) [82] і Ради Європи (з 1995 р.) [87], зазначені міжнародно-правові акти можна поділити на такі види:

- 1) Чинні для України міжнародно-правові договори універсального характеру про захист прав дітей та підлітків;
- 2) Чинні для України міжнародно-правові договори Ради Європи про захист прав дітей та підлітків і
- 3) Міжнародно-правові акти рекомендаційного характеру про захист прав дітей та підлітків [51].

1.2 Нормативно-правове забезпечення публічної політики щодо захисту прав дітей в Україні

Реалізація публічної політики щодо захисту прав дітей, власне, як і будь-якої публічної політики здійснюється, насамперед, у відповідності до нормативно-правових документів різного роду й призначення. Розглянемо основні з них.

Спочатку розглянемо Конституцію України. У статті 51 зазначається, що батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані

піклуватися про своїх непрацездатних батьків. Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою [10]. Таким чином, захист прав дітей, це гарантоване головним законом України право.

У статті 52 йдеться про те, що діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом. У цій же статті зазначається, що утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. Держава заохочує і підтримує благодійницьку діяльність щодо дітей [10]. Звісно, що стаття конституції не розкриє всієї сутності дотримання й захисту прав дітей, але окреслює напрямки політики держави у цих питаннях.

Головний законодавчий акт, який імплементує положення Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 р. [70], це Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-Ш [40].

Зокрема, у Законі України «Про охорону дитинства» імплементовано основні права дитини, передбачені у Конвенції про права дитини, а також конвенційне визначення поняття «дитина»: дитина – це особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно із законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше [40].

Слід також зазначити, що Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-Ш у частині другій статті 6 класифікує дітей за критерієм досягнення 14 років: малолітньою вважається дитина до досягнення нею 14 років, а неповнолітньою вважається дитина у віці від 14 до 18 років [50].

Що стосується понять «підліток» і «підлітковий», то ці поняття застосовуються у багатьох законодавчих актах України, однак визначення цих понять наразі містять лише підзаконні нормативно- правові акти. Так, Тимчасові стандарти, критерії та індикатори надання медичної допомоги підліткам та молоді в центрах (відділеннях, кабінетах) медичної допомоги підліткам та

молоді, затверджені Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 2 червня 2009 р. № 382, містять таке визначення поняття «підлітки» – це особи у віці 10 - 18 років [55]. А пункт 2.6. Наказу Міністерства охорони здоров'я України «Про удосконалення організації медичної допомоги дітям підліткового віку» від 12 грудня 2002 р. № 465 дає таке визначення поняття «діти підліткового віку» - це діти віком від 15 років до 17 років 11 місяців 29 днів [47].

Слід також акцентувати увагу, що Законом України від 5 березня 2009 р. № 1065-VI затверджена Загальнодержавна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» [32]. На виконання зазначеної Програми Кабінетом Міністрів України розробляються щорічні плани заходів. Останній на момент підготовки цього посібника план було затверджено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 590-р [22].

Крім цього, Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р. № 230-р було схвалено Концепцію Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року [12]. Документ чинний на це час. На основі зазначеної Концепції Постановою Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 453 було затверджено Державну соціальну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року [3]. У Національному Плані враховані міжнародний досвід у сфері захисту прав дитини. Метою Програми є забезпечення продовження послідовної імплементації положень Конвенції ООН про права дитини [70], розбудови ефективної системи захисту прав та інтересів дитини на рівні територіальної громади в умовах децентралізації, створення дружнього до дітей середовища відповідно до міжнародних стандартів та пріоритетів Стратегії Ради Європи з прав дитини на період 2022–2027 років [52].

Серед загальнодержавних програм, концепцій і стратегій щодо захисту прав дітей і підлітків слід також назвати такі, як:

- Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2021–2025 роки: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 2 червня 2021 р. № 579 [4];
- Концепція безпечного материнства, затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 березня 2002 р. № 161-р [11];
- Стратегія реформування системи надання соціальних послуг, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2012 р. № 556-р [53].

Серед важливих законів, які регламентують діяльність суб'єктів держави, які забезпечують публічну політику щодо захисту прав дітей є закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей». Виходячи з Конституції України та Конвенції ООН про права дитини цей Закон визначає правові основи діяльності органів і служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей, на які покладається здійснення соціального захисту і профілактики правопорушень серед осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку [39].

Важливим суб'єктом роботи з сім'ями та дітьми є центри соціальних служб. У контексті діяльності цих організацій варто згадати Постанове Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 479 «Деякі питання діяльності центрів соціальних служб» [5]. Цим документом затверджено Типове положення про республіканський Автономної Республіки Крим, обласний, Київський та Севастопольський міський центр соціальних служб, а також типове положення про районний, міський, районний у місті, селищний, сільський центр соціальних служб.

Оскільки ми вже згадали ці служби у справах дітей та центри соціальних служб, то варто також згадати й основні нормативно-правові акти, якими ці організації керуються у своїй роботі, а саме при реалізації державної соціальної політики.

Перелік нормативно-правових документів, якими керується у своїй роботі Центр соціальних служб дуже широкий. Розглянемо деякі з них.

Одним з головних Законів України, який регламентує діяльність фахівців центрів соціальних служб, котрі надають соціальні послуги – це Закон «Про соціальні послуги» [43].

Цей Закон визначає основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їх негативних наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Другим по частоті використанням законом є Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» [44].

Цей Закон визначає організаційні і правові засади соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю.

Соціальна робота включає також оцінювання потреб сімей, дітей і молоді в соціальних послугах, планування, організацію, координацію та забезпечення їх соціальними послугами, державними допомогоюми, пільгами, компенсаціями та іншими видами підтримки, а також проведення моніторингу якості та ефективності надання цих послуг.

Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [29] визначає правові, організаційні, соціальні засади та гарантії державної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа, і є складовою частиною законодавства Про попередження насильства в сім'ї.

Як і більшість публічних організації державного сектору служби у справах дітей формують положення про конкретні служби на основі «Примірних положень про службу у справах дітей», затверджених Наказом міністерства соціальної політики від 16.09.2021, № 518 [36].

Одним з головних Законів України, яким у своїй діяльності керуються служби у справах дітей, це Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [29]. Цей Закон визначає правові, організаційні, соціальні засади та гарантії державної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа, і є складовою частиною законодавства про охорону дитинства.

Також важливим законом, який застосовують у роботі служби у справах дітей є Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III Про попередження насильства в сім'ї» [40]. Цей Закон визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави, і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіти, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні встановлює основні засади державної політики у цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини.

Окрім законів варто згадати також ряд постанов Кабінету Міністрів України (далі – КМУ), якими керуються у своїй діяльності служби. Однією з таких є Постанова КМУ від 24 вересня 2008 р. № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» [21]. Цим документом затверджено: Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини; Типове положення про комісію з питань захисту прав дитини.

Також варто вказати Постанову КМУ від 8 жовтня 2008 р. № 905 «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» [35]. Власне, ця Постанова затверджує «Порядок провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей».

Дієвим кроком протидії насильству в сім'ях з дітьми став Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [33], яким визначено види насильства – фізичне, сексуальне, психологічне, економічне, а також засоби запобігання їм чи реагування на виявлені факти.

Як центри соціальних служб, так і служби у справах дітей використовують у своїй діяльності Постанову КМУ від 1 червня 2020 р. № 585 «Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах» [31]. Ця постанова затверджує «Порядок забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження».

Сучасні виклики, пов'язані з російською збройною агресією змушують лишати незавершеними велику кількість справ у тому числі й у реалізації державної політики щодо захисту прав дітей. Широкомасштабне вторгнення російських військ спричинили вимушене переселення значної кількості населення з окупованих, деокупованих та прифронтових територій. Ці та інші проблеми потребували розроблення і термінового запровадження законодавчих норм щодо гарантування безпеки дітей, запобігання їх участі у збройному конфлікті, здійснення заходів соціального захисту, діяльності органів опіки та піклування тощо. Частково ці питання були врегульовані завдяки ухваленню Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [30], відповідних постанов КМУ, відомчих наказів. Однак деякі питання досі лишаються відкритими і потребують подальшого опрацювання та нормативно-правового врегулювання.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКА ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

2.1 Сутність публічної політики у сфері захисту прав дітей

Перш ніж з'ясувати сутність та зміст публічної політики у сфері захисту прав дітей варто розібратися з терміном «публічна політика».

Досліджуючи сутність понять «публічна політика» та «державна політика», можна дійти висновку, що нині серед українських дослідників відсутня однаковість щодо перекладу терміну «public policy» на українську мову. Це зумовлено як лінгвістичними особливостями англійської та української мов, так і самим концептом публічної політики, який перебуває у трансформації, що призводить до поступової зміни його характеристик. При тому всьому, що багато науковців намагалися сформулювати чітке визначення, все ж таки слід визнати, що зміст поняття «публічна політика» може варіюватися залежно від конкретного контексту [49].

Науковцями С. Телешуном [19], С. Ситник [26] та І. Рейтеровичем [48], які запропонували власне тлумачення терміну «публічна політика», яке, на наш погляд, найбільш точно передає його зміст. Отже, публічна політика – це політика органів публічного управління, заснована на механізмах публічного узгодження інтересів заінтересованих сторін та спрямована на досягнення суспільно значимих цілей та вирішення суспільно важливих завдань. Публічна політика та публічне управління нероздільні, тому що публічна політика представлена складним переплетінням політичних та управлінських процесів, у результаті взаємодії яких відбувається прийняття політичних та політико управлінських рішень. У методологічному вимірі публічна політика, виступає своєрідною інституційною матрицею публічного управління .

Щодо співвідношення понять «державна політика» і «публічна політика» то вони можуть як ототожнюватися, так і становити різні поняття залежно від механізму їх вироблення. Державна політика перестає бути державною як такою і набуває ознак публічності в тому розумінні, що держава визнається актором, що діє та вибудовує свою політику і здійснює управління в публічній сфері. Отже, публічна політика є ширшим поняттям, оскільки вона охоплює не лише державну політику, а й політику, яку здійснюють (чи можуть здійснювати) недержавні організації, об'єднання державних і громадських органів або навіть приватні структури й агенції.

Аналізуючи термін «дитина», «дитинство» слід відзначити, що у ст. 6 Сімейного кодексу України сказано, що статус дитини має особа до досягнення нею повноліття [50]. Цим поясненням користується більшість науковців.

Є підстави вважати, що «дитинство» – період від народження немовляти до досягнення ним 18 років. Дитинство поділяється на декілька періодів. Так, за Сімейним кодексом дитина вважається малолітньою до досягнення нею 14 років, неповнолітньою – у віці від 14 до 18 років [50]. Цивільний кодекс України говорить: «Малолітня дитина має часткову цивільну дієздатність, а неповнолітня дитина має неповну цивільну дієздатність» [58].

Неповна цивільна дієздатність неповнолітнього має додаткові правові обмеження. Дитина приймає участь у цивільних відносинах, але фактично її дії обмежені наявністю згоди батьків чи піклувальників. Цивільну дієздатність має особа, яка осмислює значення своїх дій і вчинків, може управляти ними [58]. Фактично, дитина в силу своїх вікових рис, не в змозі повністю осягнути свої дії та управляти ними, тому потребує захисту прав, охорони дитинства.

Законом України «Про охорону дитинства», прийнятому у 2001 році, визначені наступні терміни:

- «...дитина-сирота – дитина, в якої померли чи загинули батьки» [40];

- «...діти, позбавлені батьківського піклування, – діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами» [40];

- «...дитина, яка перебуває у складних життєвих обставинах, – дитина, яка потрапила в умови, що негативно впливають на її життя, стан здоров'я та розвиток у зв'язку з інвалідністю, тяжкою хворобою, безпритульністю, перебуванням у конфлікті із законом, залученням до найгірших форм дитячої праці, залежністю від психотропних речовин та інших видів залежності, насильством та жорстоким поведінням у сім'ї, ухилянням батьків, осіб, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків, обставинами стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф, воєнних дій чи збройних конфліктів тощо, що встановлено за результатами оцінки потреб дитини» [40].

Діти, як піддані держави, члени суспільства, наділені певними правами. Саме на підтримку цих прав повинна бути націлена державна політика у сфері захисту прав дітей.

Суттєвим документом, який уперше окреслив права дитини, є Декларація прав дитини, яку прийняли 20 листопада 1959 року Генеральною Асамблеєю ООН. Метою Декларації було забезпечення щасливого дитинства дітям, користування правами і свободами для їхнього добра і добра суспільства [71]. Цей документ закликає уряди країн до визнання і дотримання перелічених у цьому документі прав шляхом складання відповідних законодавчих актів [71]. Декларація прав дитини характеризує основні принципи, дотримуючись яких, держава повинна реалізовувати свою політику у сфері захисту прав дитини: забезпечення спеціального захисту, змога фізичного, розумового розвитку, право на ім'я і громадянство, можливість користування соціальним забезпеченням,

право на здорове зростання, здобуття освіти, захист від жорстокості та експлуатації, захист від расової та релігійної дискримінації [71].

Монументальним документом, який висвітлює питання прав дитини, питання охорони дитинства, є Конвенція про права дитини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 року [70]. З 27 вересня 1991 року, Україна підписала Конвенцію. На сьогодні її засади покладені в основу українського законодавства у царині захисту прав і законних інтересів дітей.

У Конвенції міститься повний перелік прав дитини: на ім'я, на набуття громадянства, на життя, на піклування з боку батьків, право на свободу совісті та релігії, на збереження своєї індивідуальності, право бути вислуханою у ході будь-якого розгляду (в тому числі судового), що стосується дитини, право на особисте життя, недоторканість житла, таємницю кореспонденції, право користуватися послугами системи охорони здоров'я, соціальним забезпеченням, на освіту, на відпочинок, на захист від викрадень, продаж, фізичних форм експлуатації, на захист від фізичного та психологічного насильства, участі у військових діях, право на використання державою всіх необхідних заходів щодо фізичної та психічної реабілітації, соціальної інтеграції дитини, яка стала жертвою злочину, право дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування на особливу турботу з боку держави [70].

У вітчизняному законодавстві права та свободи дітей унормовані в Законі України «Про охорону дитинства». У ст. 3 Закону визначені основні національні принципи щодо охорони прав дітей: «Всі діти на території України, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я та народження дітей і їх батьків (чи осіб, які їх замінюють) або будь-яких інших обставин, мають рівні права й свободи, визначені цим Законом та іншими нормативно-правовими актами» [40].

Діти мають усі невід'ємні права людини, незалежно від свого віку чи інших факторів. «Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства» (ст. 1 Загальної декларації прав людини ООН 1948) [7]. Проте, з огляду на середовище їхнього існування й розвитку, діти потребують особливого захисту їх здоров'я, безпеки та гідності, а також забезпечення права на сприятливі умови життя і освіти.

Держава, суспільство та сім'я повинні сприяти оптимальному фізичному, інтелектуальному і духовному розвитку дітей. Це передбачає підтримку культури і спорту, забезпечення якісних медичних послуг, створення умов для розвитку природних здібностей дитини, а також формування освітньої системи, яка готує її до самостійного життя і праці [54, с.211].

Ці принципи знаходять своє продовження в напрямках діяльності органів публічної влади щодо дітей, які мають статус дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з особливими потребами, дітей, що опинилися в складних життєвих обставинах, внутрішньо переміщених дітей.

Підсумовуючи, можна сказати, що сьогодні в умовах, під час воєнного стану наша держава має формувати та реалізовувати публічну політику у сфері захисту прав дітей, соціального захисту, охорони дитинства, діяти з особливою пильністю й відповідальністю, у відповідності до норм як українського законодавства так і норм міжнародного права. Адже війна породила низку нових проблем щодо захисту сімей та дітей, зокрема, це й проблема дітей, які незаконно, примусом вивезені з України до російської федерації. До вирішення цієї проблеми мають долучитися не лише влада України, українські правозахисники, а й світова спільнота, щоб притягнути до відповідальності країну агресора за зухвалі дії.

2.2 Реалізація публічної політика щодо захисту прав дітей в умовах воєнного стану

Починаючи з двохтисячних років, публічна політика щодо захисту прав дітей в Україні була спрямована на впровадження й розвиток нових форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Першочергово було проведено експерименту з утворення прийомних сімей в Автономній Республіці Крим, Запорізькій, Львівській, Харківській областях та у м. Києві, який дав позитивні результати [41; 42]. Для того щоб поширити цю практику й на решту областей України Кабінетом Міністрів України у 2002 році було затверджено документ, постанову «Про затвердження Положення про прийомну сім'ю» [34]. Це були перші кроки, які дали поштовх щодо розвитку в Україні інституту прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу.

Важливим етапом у подальшому поширенні нових форм сімейного виховання для дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування стала Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. № 526-р [37]. Одразу ж після вступу в дію зазначеного документа в Україні розпочалась реформа зі складною назвою «деінституціалізація» (ДІ).

Цю Стратегію розроблено з метою зміни існуючої системи інституційного догляду та виховання дітей, яка не відповідає реальним потребам дітей та сімей з дітьми, і створення умов для повноцінного виховання та розвитку дитини в сім'ї. Стратегія базується на таких принципах:

- безпека і благополуччя дитини є пріоритетом державної політики;
- забезпечення прав і найкращих інтересів дитини;
- збереження сім'ї для дитини є головною умовою забезпечення найкращих інтересів дитини та її благополуччя;

- державою заохочується та підтримується відповідальне батьківство;
- реформування системи інституційного догляду та виховання дітей проводиться з урахуванням потреб, думки та інтересів кожної дитини;
- залучення дітей до прийняття рішень, що стосуються їх життя та майбутнього [37].

Метою Стратегії є захист найкращих інтересів дитини шляхом зміни системи інституційного догляду та виховання дітей на систему, яка забезпечує догляд і виховання дитини в сімейному або наближеному до сімейного середовищі [37]. Цілі стратегії наведено у схемі нижче (рис. 2.1).

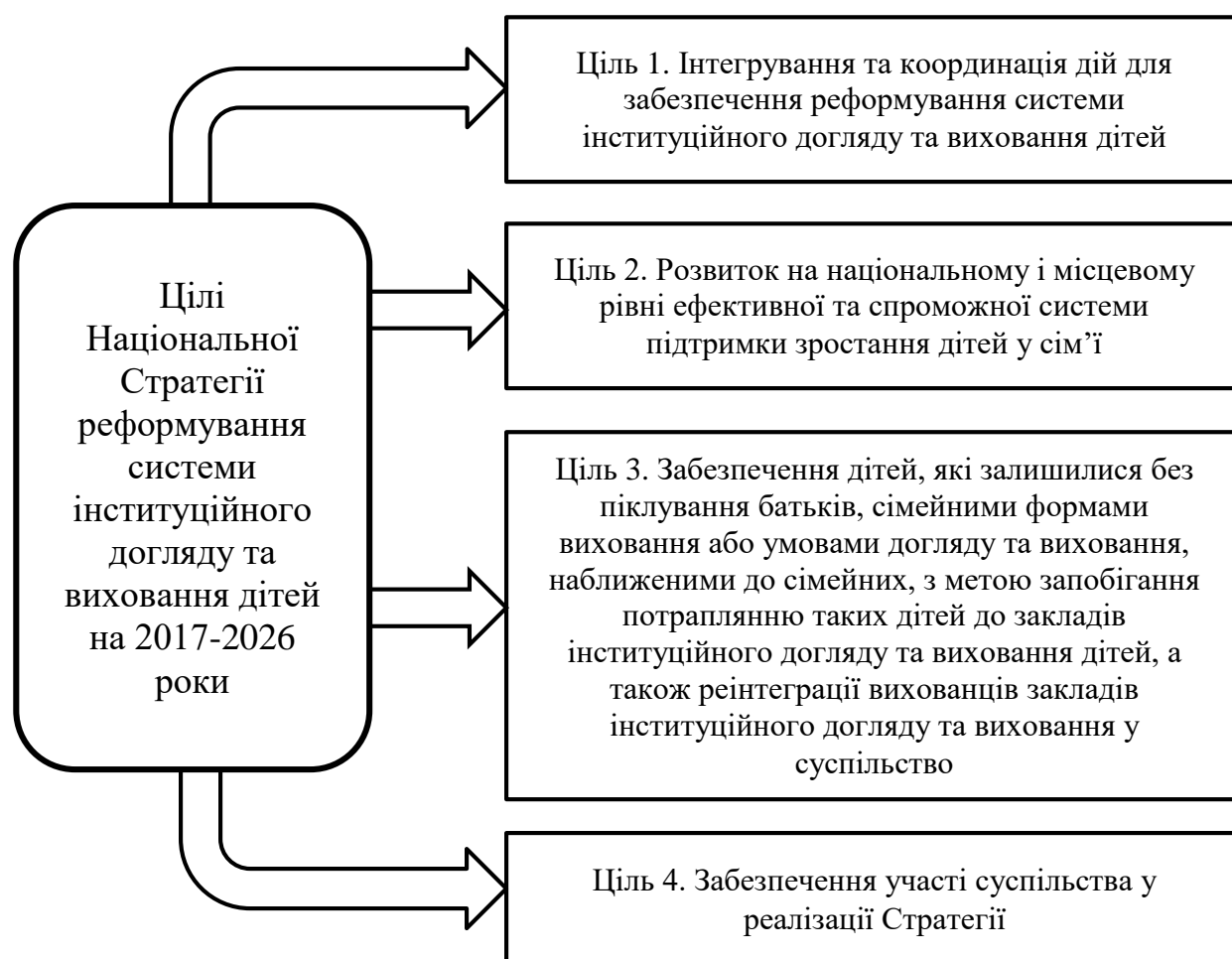

Рисунок 2.1 – Цілі Національної Стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки

Станом на 1 вересня 2016 р. в Україні функціонував 751 заклад інституційного догляду та виховання дітей, з яких 39 закладів належать до сфери управління МОЗ, 132 (будинки-інтернати, центри соціально-психологічної реабілітації дітей, притулки для дітей) – до сфери управління Мінсоцполітики, 580 – до сфери управління МОН. Крім того, в Україні функціонують заклади інституційного догляду та виховання дітей, утворені громадськими об'єднаннями, благодійними фондами, релігійними організаціями [37].

Відсутність належної фахової підтримки сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, повільні темпи розвитку інклюзивного навчання призводять до того, що десятки тисяч дітей щороку потрапляють до закладів інституційного догляду та виховання дітей. Станом на 1 вересня 2016 р. із 105783 дітей, які перебували в таких закладах, лише 8741 дитина (8 відсотків) мала статус дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, а решта – 97042 дітей (92 відсотки) мали батьків. Крім того, 18054 вихованці (17 відсотків) мають інвалідність [37]. Співвідношення показане на діаграмі (рисунок 2.2).

На місцевому рівні не вистачає кваліфікованих спеціалістів, коштів для забезпечення надання послуг сім'ям з дітьми та розвитку інклюзивного навчання.

Інклюзивним навчанням у загальноосвітніх і дошкільних навчальних закладах охоплено менше ніж 2 відсотки дітей з інвалідністю. Кількість фахівців із соціальної роботи, які працюють з дітьми та сім'ями, скоротилася на 64 відсотки порівняно з 2013 роком, працівників служб у справах дітей – на 19 відсотків.

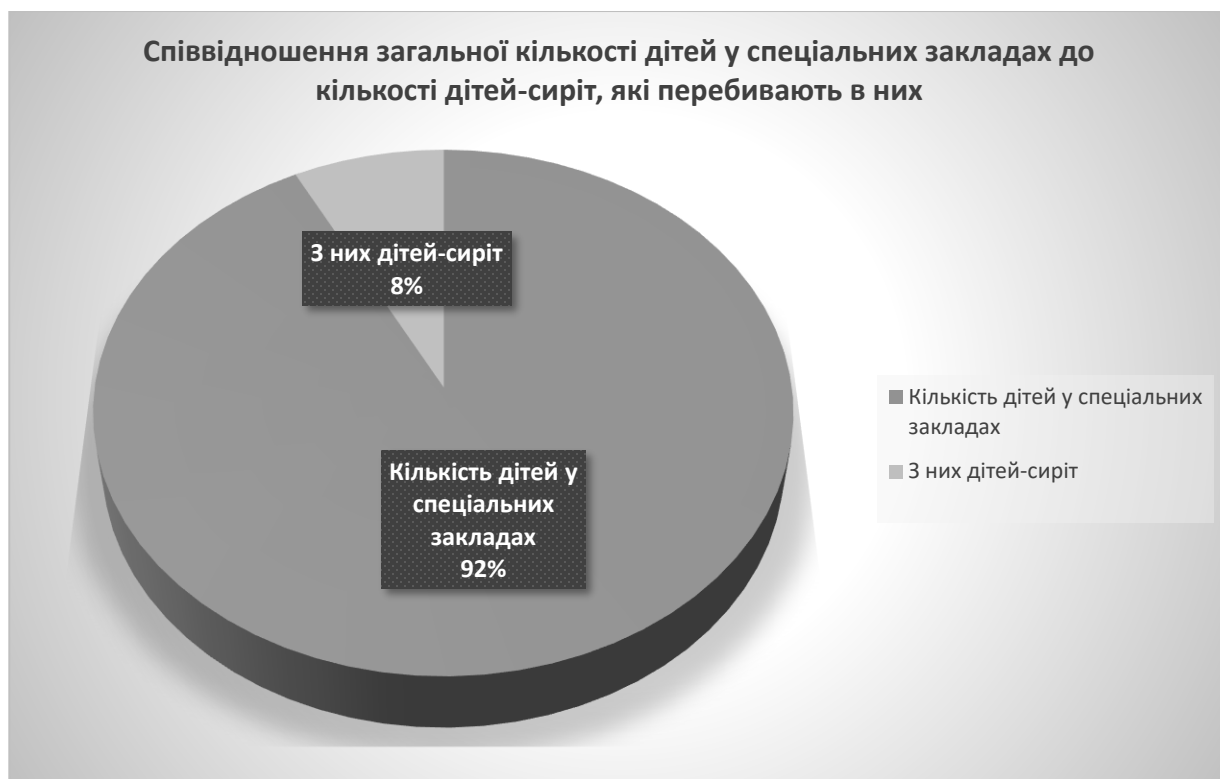

Рисунок 2.2 – Співвідношення загальної кількості дітей у спеціальних закладах до кількості дітей-сиріт, які перебувають в них (станом на 2016 рік)

Водночас щороку збільшуються видатки на утримання мережі закладів інституційного догляду та виховання дітей. Так, у 2014 році з державного бюджету на утримання таких закладів було виділено 5,1 млрд. гривень, у 2015 році – близько 6,4 млрд. гривень, у 2016 році – понад 7 млрд. гривень (рис. 2.3). При цьому в середньому 70 відсотків коштів витрачається на заробітну плату працівників закладів, близько 14 – на оплату комунальних послуг та утримання будівель і лише 15 – безпосередньо на задоволення потреб дітей, зокрема харчування, одяг, лікарські засоби (рис. 2.4) [37].

Рисунок 2.3 – Зростання державного фінансування спеціальних закладів для дітей-сиріт та дітей без батьківської опіки (млрд./рік)

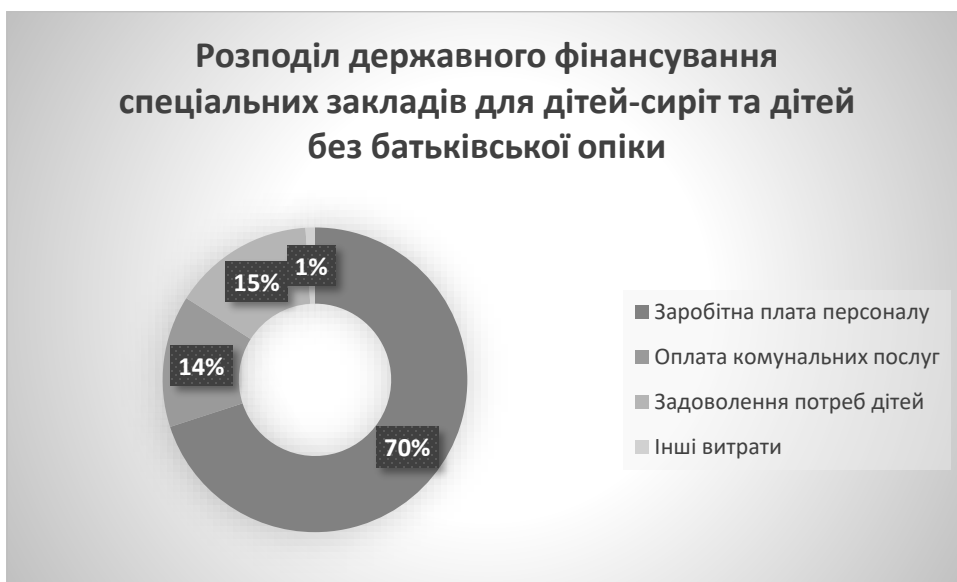

Рисунок 2.4 – Розподіл державного фінансування спеціальних закладів для дітей-сиріт та дітей без батьківської опіки (%)

Система інституційного догляду та виховання дітей є не лише затратною, а також неефективною та шкідливою як для самої дитини, так і для її сім'ї та суспільства в цілому. Особливо негативними є наслідки такого догляду та виховання для дітей віком до трьох років, у яких найбільше спостерігається затримка фізичного та психоемоційного розвитку. Більшість дітей перебувають у закладах тривалий час - понад три, а іноді понад 10 років. Тривале перебування дитини поза межами сім'ї призводить до руйнування її особистісних зв'язків з батьками. Діти виростають невідповідними до самостійного життя, не мають необхідних соціальних умінь і навичок.

Відсутність єдиного бачення реформування системи інституційного догляду та виховання дітей призводить до того, що на практиці змінюється лише назва або тип закладу, "реформовані" заклади залишаються закладами цілодобового і довготривалого перебування дітей, а кількість категорій та вік дітей, які можуть до них направлятися, збільшується.

Таким чином, існує потреба у консолідації зусиль держави, інститутів громадянського суспільства, а також необхідність розпочати реформування системи інституційного догляду та виховання дітей.

Як зазначається на сайті МОН, ДІ – не про закриття інтернатів, як його часто трактують. Не про економію коштів, не про те, що завтра діти опиняться на вулиці. Поки не буде сприятливих умов для дитини в її рідній сім'ї, ніхто не забере її з інтернату [18].

Деінституціалізація, це про створення послуг у громаді, допомогу сім'ям у складних життєвих обставинах, щоб вони не віддавали своїх дітей до інституцій, а виховували в сім'ї. Адже безліч досліджень свідчать про шкідливість інтернатів для психічного та інтелектуального розвитку. Особливо, якщо йдеться про маленьких дітей – інтернатні заклади наносять невиправну шкоду їхньому мозку.

Відповідно до Національної стратегії, вже у 2026 році дітей в інституціях має бути менше 0,5% від загальної кількості. А ті діти, хто за різних причин все

ж залишаться в інституціях, а не в сім'ях, житимуть у невеликих установах в умовах, максимально наближених до сімейних, – до 10 осіб в одному закладі [18].

Це складна реформа, адже інтернати знаходяться у віданні трьох міністерств (Міністерство освіти і науки – МОН, Міністерство соціальної політики – МСП, Міністерство охорони здоров'я – МОЗ). Координатором ДІ стратегія визначила Міністерство соціальної політики.

Також результати стратегії передбачають введення посад фахівця із соціальної роботи у територіальних громадах для забезпечення здійснення соціальної роботи та соціального супроводу відповідно до державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах. Отже, утворяться нові робочі місця, однозначно це корисно для розвитку громади.

Через воєнний стан, спричинений збройною агресією росії, стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей до запланованого часу (2026 рік), швидше за все завершити не вдасться. Та попри все мета стратегії, а саме, захист найкращих інтересів дитини шляхом зміни системи інституційного догляду та виховання дітей на систему, яка забезпечує догляд і виховання дитини в сімейному або наближеному до сімейного середовищі, має бути досягнута.

Офіційно, описана вище стратегія, є діючою, хоча на розгляді Кабінету Міністрів України перебуває новий документ, який має замінити нині чинну стратегію. Це «Стратегія забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024 – 2028 роки» (проект) [46]. На момент виконання дослідження (листопад 2024) зазначений документ ще не набрав чинності, але він цікавий щодо контексту вирішення завдань, поставлених у цій роботі.

Аналітичні матеріали оновленої стратегії містять частину даних, які взяти з нині чинного документу, проте у документ додано дані про ситуацію щодо досліджуваної проблематики у період після 24 лютого 2022 року.

Так у частині документа під назвою «Аналіз поточного стану справ. Опис проблем, які обумовлюють необхідність прийняття Стратегії» зазначається, що станом на 1 січня 2024 року у закладах, що здійснюють інституційний догляд та виховання, перебували 21345 дітей (15260 дитина – заклади освіти, 1694 дитини – заклади охорони здоров'я, 3513 дитини – заклади соціального захисту, 878 дітей – приватні заклади), включаючи дітей, які тимчасово переміщені (евакуйовані) за кордон. З них лише 5245 дітей (25% від загальної кількості) мали статус дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, а 16100 дітей мали батьків не обмежених у батьківських правах. Із 16100 дітей, які мають батьків не обмежених у батьківських правах, 13074 дитини перебувають у закладах протягом 5-ти днів на тиждень та повертаються у родину на вихідні і канікули, 2670 дітей ніколи не повертаються додому, а 356 – повертаються до батьків лише під час канікул. Крім того, 5003 дитини, які отримують інституційний догляд та виховання, мають встановлену інвалідність (3433 дитини перебувають в закладах освіти, 469 дітей – в закладах охорони здоров'я, 1085 дітей – в закладах соціального захисту, 16 дітей – в приватних закладах) [46].

За два роки повномасштабного вторгнення із закладів різних типів та форм власності, які здійснюють інституційний догляд та виховання дітей, було переміщено (евакуйовано) понад 7 тисяч дітей. Як свідчать результати дослідження, проведеного Партнерством «Кожній дитині» на виконання завдань проєкту «Моніторинг потреб та підтримка дітей в умовах війни», що фінансується ЮНІСЕФ, 54,5% вихованці будинків дитини, переміщених в межах України, влаштовані до закладів охорони здоров'я, які не мали досвіду роботи з догляду та надання послуг такій категорії дітей. У ході дослідження виявлено, що кількість переміщеного персоналу разом з дітьми є недостатньою; персонал

будинків дитини, якому оголошено простій через неможливість забезпечити діяльність закладу, втрачає фаховість; високий ризик професійного вигорання, депривації, прояви посттравматичного синдрому у персоналу, який евакуйовано разом з дітьми [46].

Згідно з вказаним дослідженням сімейні форми виховання також були вимушені покинути свої домівки у пошуку безпечного місця для дітей, зокрема 3577 сімей, у яких виховувалось 8200 дітей, виїхали за кордон, 1463 сімей (2618 дітей) перемістилися в межах країни. Їхнє повернення до свого попереднього місця проживання є проблематичним у зв'язку продовженням збройної агресії, руйнацією їхнього житла, соціальної інфраструктури [46].

Станом на 1 січня 2024 року функціонує лише 297 сімей патронатних вихователів, у які влаштовано 619 дітей, 2796 прийомних сімей, у які влаштовано 5382 дитини, та 1299 дитячих будинки сімейного типу, у які влаштовано 8930 дітей. Зазначена кількість сімей не може забезпечити потребу у влаштуванні 5533 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які отримують інституційний догляд та виховання та не можуть бути передані на виховання батькам.

Як свідчать результати дослідження, проведеного Міжнародною благодійною організацією "СОС Дитячі Містечка", серед чинників, які зумовлюють недостатній розвиток сімейних форм виховання – відсутність постійно діючої інформаційної кампанії, відсутність або низька якість послуг в територіальній громаді, зокрема для дітей з інвалідністю та підлітків, недостатній рівень грошового та пенсійного забезпечення прийомних батьків та батьків-вихователів [6].

Переважає більшість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховуються в закладах, та не можуть бути реінтегровані в біологічні сім'ї – це діти підліткового віку, діти з інвалідністю, великі родинні групи братів та сестер. Знайти сім'ю для таких дітей складно, зокрема через

відсутність доступних послуг для дітей з інвалідністю в територіальних громадах.

Серед кандидатів в усиновлювачі 60% хочуть усиновити дітей віком до 6 років, у той час як серед дітей, які перебувають на обліку з усиновлення, понад 90% – це діти старші 6 років. Неготовність громадян України до усиновлення дітей старшого віку є однією із причин наявності великої кількості кандидатів в усиновлювачі, які тривалий час не можуть усиновити дитину. Діяльність з усиновлення дітей іноземцями та громадянами України, які перебувають за кордоном, під час воєнного стану не здійснюється [46].

Як свідчать результати дослідження, проведеного у співпраці Громадської спілки «Українська мережа за права дитини» та Громадської організації «Всеукраїнський громадський центр «Волонтер», відсутність спеціалізації суддів заважає оперативно та достатньою мірою розглядати справи, що пов'язані із забезпеченням права дитини на сім'ю. справи про усиновлення розглядаються від 1 до 2 місяців, про позбавлення батьківських прав - протягом 8 місяців. Однією з причин переносу та, відповідно, затягування розгляду справ з усиновлення, є наявність інституту присяжних у таких справах. Також поширеними причинами затримок у розгляді справ є перевантаження судової системи (справ більше, ніж судді можуть розглянути), ситуація ускладнилася через повномасштабне вторгнення та його наслідки (відсутність світла, повітряні тривоги, виїзд сторін за кордон тощо), процесуальна поведінка сторін [6].

Щодо мети нової стратегії, варто зазначити таке, що концептуально вона не змінилася, але трішки змінилося її формулювання. Власне там зазначається, що метою Стратегії є реалізація права кожної дитини на виховання в безпечному та сприятливому для розвитку сімейному оточенні шляхом створення системи підтримки дітей та сімей з дітьми, реінтеграції дітей у їх сім'ї та розвитку сімейних форм виховання [46].

Варто зазначити, що трансформувалися й конкретизувалися цілі стратегії, вони наведені на схемі нижче (рис. 2.5).

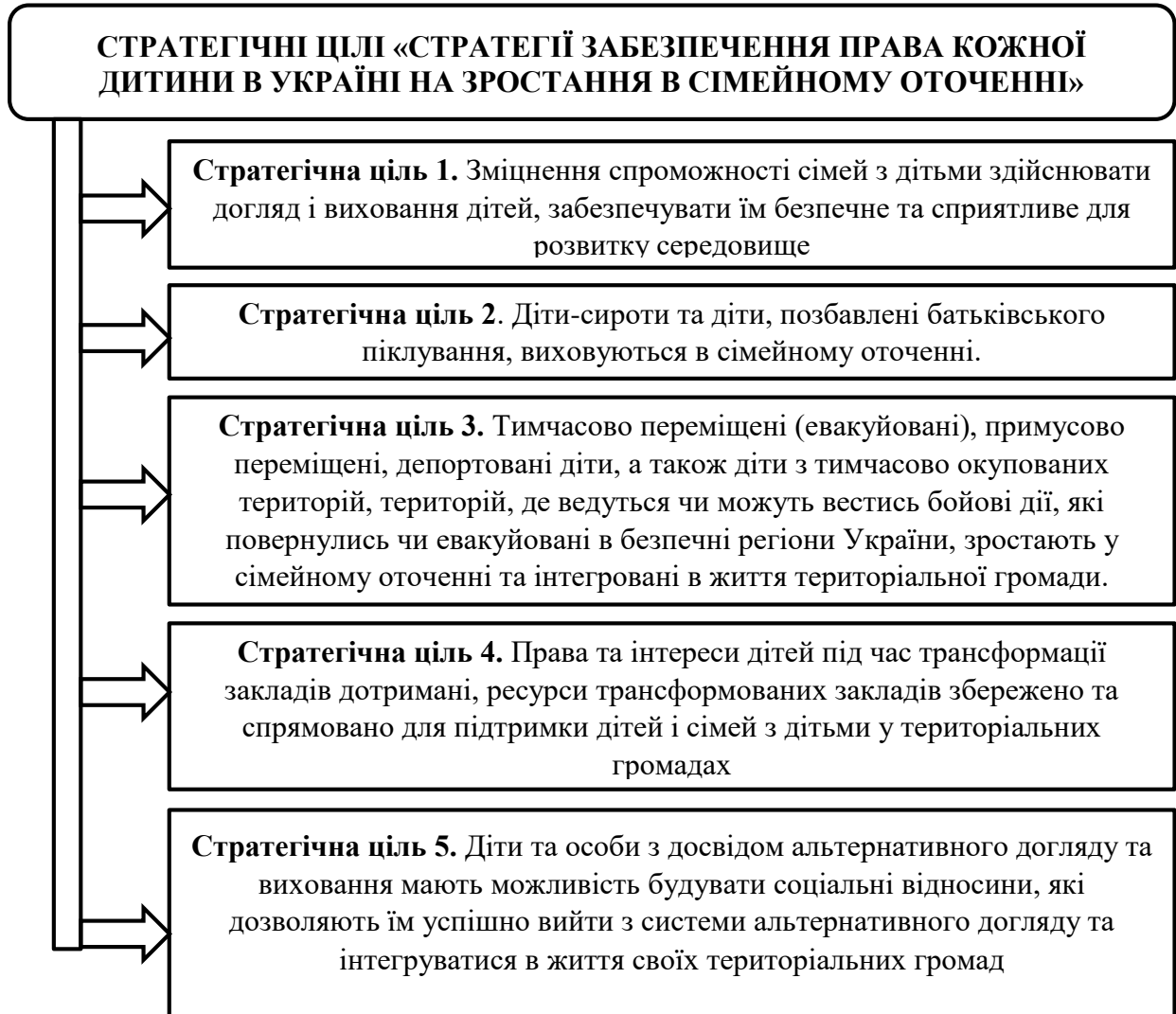

Рисунок 2.5 – Стратегічні цілі «Стратегії забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні» на 2024 – 2028 роки

Воєнні дії на території нашої країни впливають, власне, на саму парадигму реалізації публічної політики щодо захисту прав дітей. Війна спричиняє і нові проблеми, які потребують ретельного вирішення, одночасно ускладнюючи умови

роботи. Проте, технології електронної комунікації приходять на допомогу у вирішенні деяких питань у режимі «онлайн». Так з травня 2024 року запрацювала державна платформа онлайн-платформа про усиновлення та сімейне виховання, яка має назву «Україна для кожної дитини» [56].

Платформу започатковано з ініціативи Міністерства соціальної політики та Координаційного центру із розвитку сімейного виховання та догляду дітей. Запуску платформи сприяв офіс Президента України.

На єдиній державній онлайн-платформі можна дізнатися про усиновлення та сімейні форми виховання: опіку та піклування, прийомні сім'ї, великі прийомні сім'ї та патронат. Потенційні батьки можуть отримати покроковий алгоритм дій, консультацію експерта та пройти освітній онлайн-курс для майбутніх усиновлювачів [56].

Платформа створена в межах реалізації реформи системи догляду та підтримки дітей за фінансового сприяння ЄС та Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні.

Описані стратегії є частиною реформи деінституціалізації системи дитячих інтернатів в Україні. Успішна реформа системи догляду та підтримки дітей вимагатиме значних фінансових ресурсів.

Значний ризик у впровадженні реформи пов'язаний із продовженням російської збройної агресії проти України, що зумовлює зростання бідності, призводить до розлучення сімей, знищення об'єктів соціальної інфраструктури, гальмує розвиток послуг для дітей і сімей з дітьми, сімейних форм виховання та обмежує необхідні для цього ресурси. Водночас наявність цього ризику підвищує необхідність якомога швидкого впровадження реформи.

Реформа може зіткнутися з опором, що є результатом дезінформації та усталених норм і практик, які підтримують інституційний догляд та виховання дітей, в тому числі переконань, що діти з особливими освітніми потребами та інвалідністю не можуть отримати належний догляд у сім'ї. У громадах може

панувати стигматизація та негативне ставлення до сімей, які потребують соціальних послуг, і до соціальних послуг загалом. Якщо їх належним чином не враховувати, такі переконання та норми можуть перешкоджати впровадженню реформи системи догляду та підтримки дітей.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

3.1 Досвід передових демократичних країн щодо захисту прав дітей

Рівень економічного розвитку, історичні, політичні чинники та культурні характеристики визначають рівень захисту посиротілих дітей у зарубіжних - країнах. Будь-яка держава має власну нормативну базу та організаційну структуру соціально-правового захисту дітей, але їх об'єднують однакові підходи до його формування. В основі політики кожної країни лежить добробут дитини та збереження сім'ї. Задля досягнення цієї мети в зарубіжних країнах виділяється фінансування, створюється ряд послуг, готується персонал, ухвалюється ряд законодавчих актів, проводиться моніторинг та збір даних.

У США та країнах Європи система захисту прав дітей базується на чітко окресленій правовій базі, яка визначена міжнародними правовими нормами. В основі лежить верховенство інтересів дитини, створення умов для зростання і виховання дитини в родині. Політика цих країн націлена на різке зменшення кількості притулків та кількості вихованців у цих закладах. Пріоритетним для них є виховання дітей в родинному середовищі.

Наприклад, Австрія, яка вважається однією з найбагатших країн у світі, де сирітство не є проблемою. В країні за останні роки різко зменшилася народжуваність. Тому уряд спрямовує кошти і зусилля на підтримку сімей з дітьми, розвиток послуг з догляду за дітьми. Державою виплачується допомога на дитину батькам чи вихователям, пенсії сиротам. Розвинута широка мережа пунктів з надання допомоги дітям, які потрапили у скрутну ситуацію.

Прикладом того, що в США в центрі захисту прав дитини знаходиться сама дитина, є так звана система благополуччя дитини. Згідно з цією системою кожен

громадянин може надати скаргу про залишення дитини без нагляду, відсутність у дитини гідних умов проживання, про скоєння насилля над дитиною. Наприклад, сусіди можуть повідомити поліцію, що батьки залишили дитину без нагляду, що дитина голосно кричить та інше. Такі дії батьків можуть кваліфікувати як погане поводження. Дії батьків в таких випадках контролюють спеціальні державні агентства. Якщо ж дитина постраждала від дій сторонніх людей – злочинцями займається поліція [2].

Але досить цікавим є досвід США щодо відмови від інтернатного виховання. Ще з початку ХХ століття в країні піддавалася критиці велика кількість інтернатів, що різко збільшилася з розвитком еміграції. Уряду закидали велику вартість цих закладів порівняно з прийомними сім'ями. Тому у 1909 році виносить рішення про відмову від такої форми утримання дітей і підтримку біологічних родин. Завдяки провадженню подібної політики на кінець 90-х років кількість вихованців інтернатів різко зменшилася і становила лише 4% від загальної кількості. Стрімке скорочення кількості дітей в інтернатах почалося з 1937 року з прийняттям закону про соціальний захист (Social Security Act), який започаткував надання допомоги родинам з дітьми. Завдяки цьому закону кількість дітей в інституціях почала зменшуватися до 2% щороку [9].

Однією з країн, де успішно розвиваються форми сімейного виховання, є Великобританія. У Великобританії питаннями захисту дітей сконцентровані у Міністерстві охорони здоров'я. Тоді як в Україні, цими питаннями займається цілий ряд органів.

На місцевому рівні всі питання щодо дітей вирішують місцеві ради територіальних одиниць (міст, графств). Кожна місцева рада має у своїй структурі Комітет із захисту дітей, до складу якого входять представники благодійних організацій, спеціалізацією яких є питання захисту дітей.

Дуже поширеними формами виховання у країні є «fostering» та «mainstay», свого часу досліджував В. Козубовський [1]. Автор визначав:

«fostering» – це виховання дитини у прийомній сім'ї до повноліття; «mainstay» – це виховання дитини віком від 11 до 17 років на короткий період (кілька місяців) у зв'язку з певними негараздами у біологічній родині [1].

У Великій Британії фостерна сім'я розглядається як прийомна. В таких сім'ях утримується більшість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Цей метод сформувався як похідна від впровадження реформи в країні.

Дуже цікавим є той факт, що у Великобританії фостеринг поділяється на 2 види. У першому випадку усі організаційні питання покладаються на органи місцевої влади. На місцях влада забезпечує умови проживання та засоби для дітей окреслено категорії. Також влада забезпечує достатню кількість вихователів. Для цього створюються фостерні агенства, які готують потенційних вихователів.

Другий вид фостерінга передбачає домовленість між батьками дитина та фостерними вихователями про опіку на дитиною без залучення місцевої влади. Але в цьому випадку вихователями не можуть виступати родичі дитини [17].

З огляду на наше дослідження важливим є те, що у цій країні дитині для направлення в прийомну сім'ю не обов'язково мати статус посиротілої, на відміну від України. Кінцевою метою перебування дитини у фостерінгу є повернення дитини в біологічну родину і подальше її зростання в родинному колі. Саме тому, перебуваючи у прийомній родині, дитина не втрачає контакти з батьками [17].

З батьками проводиться освітня робота, їм надаються консультації. Велику роль в цьому відіграють «центри дитини та сім'ї» [1]. Ці центри надають групову роботу з батьками, здійснюють догляд кілька днів на тиждень з дітьми до 5 років, налагоджують контакти між батьками і дітьми [1].

У Британії законодавством передбачено й усиновлення. Але фостеринг є більш популярним, бо позбавлення батьківських прав використовується лише в крайньому випадку.

В нашому дослідженні не можна залишити поза увагою країни пострадянського простору. Країною, яка відійшла від інтернатної системи і перейшла до сімейного виховання, є Словаччина. Словацька реформа почалася з того, що в країні великі інтернати поділили на менші за розміром і кількістю влаштованих дітей. Надалі їх реорганізували у Родинні дома [17]. Другим етапом реформи було перепрофілювання персоналу. Адже на початку бракувало кваліфікованих вихователів, а технічного персоналу було забагато. На сьогодні є лише вихователі, які виконують і технічну роботу, залучаючи при цьому і вихованців.

Для дітей до 6 років було створено посади професійних батьків-вихователів. По причині згубного впливу колективного виховання на маленьких дітей у Словаччині законодавчо закріплено виховання таких дітей батьками-вихователями.

Основним принципом словацької урядової політики стало збереження родини, яка з певних причин потрапила у кризу. Велику роль в цьому відіграє робота соціальних працівників. Вони проводять роботу з батьками. Йозеф Міклосо, керівник ГО «Usmev ako Dag», зазначив: «Велику кількість родин вдається врятувати вже на цьому етапі, відповідно, запобігти потраплянню дитини в сиротинець» [17]. Характерним для цієї країни є збереження дітьми, які проживають у прийомних сім'ях, зв'язків з родичами, батьками, що не є популярним в нашій країні. Адже лише незначний відсоток дітей мають статус сироти. Законодавством також передбачено обов'язкове виховання братів і сестер в одній родині, розділяти їх заборонено [17].

Для роботи з родинами в кожній частині Словаччини створені родинні центри, де родина може перебувати протягом 3 років. Розробляється індивідуальна програма допомоги. Родини, перебуваючи у центрі, повинні працювати і частково оплачувати проживання. Після отримання допомоги значна частина родин з часом успішно дають собі раду.

Починаючи з 2015 року в Словаччині запрацювала програма «Ангел-охоронець». Згідно з цією програмою випускники інтернатів опікуються підлітками з дитячих будинків.

В ході нашого дослідження з'ясовано основні риси ДІ в зарубіжних країнах: запобігання влаштуванню дітей в інституції без потреби, пошук альтернативи у догляді за дітьми в рамках територіальної громади, реабілітація не лише дітей, а й родин, постійне удосконалення послуг у громаді, влаштування дітей, чий батьки неспроможні забезпечити належний догляд, до сімей.

Під час вивчення зарубіжного досвіду нами встановлено, що система захисту дітей зарубіжжя має набагато вищий рівень, ніж в Україні. Узагальнення вивченого досвіду, такого як використання ресурсів громади для вирішення питань, пов'язаних з дітьми, дії на упередження, а не на ліквідацію наслідків, підтримка дітей у різних типах закладів освіти, дає підстави для пропонування шляхів удосконалення механізмів державної політики у сфері інтернатного виховання дітей в Україні.

Отже, як бачимо з нашого дослідження, міжнародний досвід з захисту прав дітей та охорони дитинства демонструє поступовий перехід від колективного утримання до сімейних форм опіки. Практика зарубіжних країн засвідчує, що в умовах сьогодення урядова політика повинна орієнтуватися не лише на допомогу дитині, а й родині, що в Україні на сьогодні не застосовується.

3.2 Шляхи підвищення ефективності публічної політики щодо захисту прав дітей

Сім'я, як середовище розвитку дитини, відіграє ключову роль у формуванні особистості дитини та підготовки її до самостійного життя.

Право дитини на зростання в сімейному оточенні та обов'язок Держави створювати умови для реалізації кожною дитиною такого права, а також забезпечувати пріоритет сімейного виховання передбачено Сімейним кодексом України, Законом України "Про охорону дитинства", Конвенцією про права дитини, Конвенцією про права осіб з інвалідністю, іншими актами міжнародного права та права Європейського Союзу, серед яких Стратегія ЄС з прав дитини на 2021-2024 роки, Стратегія ЄС з прав людей з інвалідністю на 2021-2030 роки, План дій ЄС з прав людини та демократії на 2020-2024 роки, Європейська гарантія для дітей, а також іншими нормативно-правовими актами України.

Висновок щодо заяви України на набуття членства в Європейському Союзі від 17 червня 2022 року [23] визначає, що подолання високих рівнів інституціалізації дітей в Україні є першочерговим пріоритетом у сфері фундаментальних прав. У Звіті про прогрес України в межах Пакету розширення Європейського Союзу від 8 листопада 2023 року [24] підкреслено, що вплив повномасштабної збройної агресії РФ проти України додав ще більшої актуальності реформі існуючої системи догляду та підтримки дітей, оскільки реформа, розпочата в 2017 році, не принесла бажаних результатів.

Внаслідок об'єктивних та суб'єктивних чинників щороку тисячі дітей продовжують потрапляти до закладів, які здійснюють інституційний догляд та виховання.

Соціальна ізоляція дітей, які отримують інституційний догляд і виховання, відсутність індивідуального підходу у вихованні, індивідуального простору для дитини, загальний для всіх дітей розпорядок дня, більший ризик жорстокого поводження, відсутність можливостей для звернення дитини за допомогою та захистом своїх прав негативно впливають на фізичний та психоемоційний розвиток дитини, перешкоджають розвитку її самодостатності та потенціалу, спричиняють або поглиблюють інвалідність.

Нагальною залишається потреба у приведенні українського законодавства у сфері захисту прав дитини до європейських та міжнародних стандартів, зокрема суттєвого оновлення потребують Закони України «Про охорону дитинства» [40], «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [29], а також окремі положення Сімейного кодексу України та інших Законів України, які стосуються питань інституційного догляду і виховання, влаштування дитини в сімейні форми виховання, соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю.

Відповідно до Керівних принципів ООН щодо альтернативного догляду [8] основні зусилля держави мають спрямовуватися на те, щоб дитина не розлучалася зі своїми батьками, мала можливість повернутися до них, або, за необхідності, інших близьких членів сім'ї. Якщо альтернативний догляд визнано необхідним, його метою, як правило, має бути надання тимчасового догляду та активне сприяння реінтеграції дитини в сім'ю або, якщо це неможливо, забезпечення її стабільного догляду в альтернативному сімейному середовищі або усиновлення. Догляд і виховання дітей поза біологічною сім'єю має здійснюватися лише тоді, коли це абсолютно необхідно та відповідає їхнім інтересам, і лише на період до повернення дітей в сім'ю, якщо це можливо. У випадках, коли реінтеграція дитини в сім'ю неможлива, перевага надається сімейним формам виховання або усиновленню, що найкращим чином відповідає інтересам дитини.

Зусилля мають бути спрямовані на підтримку сімей з метою забезпечення реінтеграції дітей, у тому числі підлітків та дітей з інвалідністю та запобігання розлученню дитини з батьками. Більшість сімей можуть і хочуть піклуватися про своїх дітей, якщо їм надається відповідна підтримка з боку держави.

Важливе значення має доступ дітей та їхніх сімей відповідно до власних потреб за місцем їхнього перебування (проживання) до універсальних, базових

соціальних та комплексних спеціалізованих соціальних послуг, що мають доведену ефективність та відповідають державним стандартам якості.

Універсальні послуги мають бути доступними для всього дитячого населення територіальної громади незалежно від стану здоров'я і становища дитини та її сім'ї, а також інклюзивними для дітей та /або батьків з інвалідністю.

Коли рівень підтримки, якого потребує дитина та її сім'я, стає більш специфічним, має бути забезпечено доступ до базових соціальних послуг, які передбачають індивідуальний міждисциплінарний підхід до сукупності потреб сім'ї, допоможуть попередити потрапляння в складні життєві обставини, мати кращий доступ до універсальних послуг та повноцінно брати участь у житті громади. Прикладом таких послуг може бути випадок, коли дитина з інвалідністю, яка має особливі освітні потреби, навчається у закладі загальної середньої освіти на інклюзивному навчанні, їй допомагає її асистент, надаються розвиткові послуги та забезпечено підвезення до закладу освіти, а її сім'ї – соціальні послуги консультування, тимчасового відпочинку для батьків, які здійснюють догляд за дитиною з інвалідністю тощо.

Комплексні спеціалізовані послуги (наприклад, соціально-психологічна реабілітація осіб із залежністю від наркотичних засобів чи психотропних речовин, індивідуальні корекційні програми тощо) можуть вирішувати серйозні соціальні проблеми, з якими стикається сім'я, та попередити розлучення дитини з батьками.

В умовах децентралізації органи місцевого самоврядування узяли на себе відповідальність за безпеку, благополуччя, добробут дітей, своєчасну підтримку вразливих сімей з дітьми. На заміну закладам, які здійснюють інституційний догляд та виховання дітей, мають прийти послуги, які забезпечують потреби дітей та їх сімей в територіальній громаді.

Спрямування ресурсів Держави, області та територіальної громади на зміцнення сімей, забезпечення доступності та інклюзивності якісних освітніх,

медичних, соціальних послуг, підвищує спроможність сімей здійснювати догляд та виховання дітей, сприяє фізичному та психічному здоров'ю населення, академічній успішності дітей, а головне – попереджає інституціалізацію та сприяє реінтеграції в сім'ї та громади дітей, які отримують інституційний догляд та виховання.

Забезпечення гарантій реалізації права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні, створення умов для безпечного повернення кожної евакуйованої, тимчасово переміщеної, депортованої, примусово переміщеної дитини в Україну та її реінтеграція в сім'ю є інвестицією Держави в людський капітал і забезпечить поступ у євроінтеграційних та цивілізаційних процесах. Зважаючи на ряд викликів, пов'язаних із демографічним старінням та зменшенням людського капіталу через збройну агресію, його збереження та розвиток, зокрема через забезпечення прав кожної дитини на зростання в сімейному оточенні, є стратегічно важливими та має бути визначено пріоритетним.

Таким чином, вирішення цих проблем вимагає узгодження пріоритетів державної політики з:

заключними зауваженнями Комітету ООН з прав дитини за даними п'ятої та шостої консолідованої періодичної доповіді України про виконання Україною Конвенції про права дитини [57];

заходами, передбаченими Висновком щодо заявки України на вступ до Європейського Союзу [62];

стратегічними напрямками відновлення людського капіталу України у післявоєнний період;

Керівними принципами щодо деінституалізації, у тому числі під час надзвичайних ситуацій, прийнятих Комітетом ООН з прав людини у 2022 році [60].

У підрозділі роботи 2.2 було наведено цілі «Стратегії забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні». Спробуємо сформулювати завдання, виконання яких би забезпечувало досягнення цих цілей.

Зміцнення спроможності сімей з дітьми здійснювати догляд і виховання дітей, забезпечувати їм безпечне та сприятливе для розвитку середовище є першою стратегічною ціллю.

Завдання, спрямовані на досягнення цілі можуть бути такими:

- забезпечення кожній дитині, сім'ї з дітьми, майбутнім батькам, у тому числі внутрішньо переміщеним унаслідок збройної агресії, доступу до універсальних послуг в територіальній громаді;
- підвищення економічної спроможності сімей з дітьми;
- розроблення та впровадження інструментів та механізмів раннього виявлення потреб дитини у підтримці, скерування для подальшої діагностики та організації надання допомоги;
- створення умов для інклюзії в життя територіальної громади дітей з особливими освітніми потребами, інвалідністю, їх сімей;
- посилення спроможності усіх суб'єктів, які працюють з дітьми та сім'ями, виявляти ознаки вразливості дітей та сімей на ранніх етапах, забезпечувати необхідне реагування та організацію допомоги відповідно до потреб;
- забезпечення сталості функціонування системи надання соціальних послуг на рівні територіальної громади;
- організація надання на рівні територіальної громади пакета послуг для забезпечення права дитини на зростання в сімейному оточенні та доступності комплексних спеціалізованих соціальних послуг, відповідно до потреб сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах або мають ризик потрапляння у такі обставини;

- запровадження дієвої системи контролю якості надання соціальних послуг для дітей та сімей з дітьми, у тому числі шляхом здійснення обов'язкової реєстрації надавачів соціальних послуг;
- розроблення та впровадження механізмів попередження влаштування дітей у заклади, які здійснюють інституційний догляд та виховання;
- розвиток в територіальних громадах сімейних форм тимчасового влаштування дітей, зокрема сімей патронатних вихователів чи форм виховання з умовами, наближеними до сімейних, як альтернативи влаштуванню дитини до будинків дитини, центрів соціально-психологічної реабілітації, притулків та інших закладів для дітей.

Друга стратегічна ціль полягає у тому, що діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, виховуються в сімейному оточенні.

Завдання, спрямовані на досягнення зазначеної цілі такі:

- осучаснення підходів щодо правового регулювання створення та функціонування сімейних форм виховання, прийняття рішень про влаштування дитини з урахуванням її найкращих інтересів і потреб;
- підвищення спроможності та відповідальності органів місцевого самоврядування щодо створення та забезпечення функціонування сімейних форм виховання для дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, інтеграції таких сімей в життя територіальної громади;
- запровадження ефективних механізмів інформування та рекрутингу осіб для створення сімейних форм виховання для влаштування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування;
- забезпечення якісного відбору та підготовки осіб, які бажають взяти дитину на виховання, формування навичок догляду за дітьми, захисту їхніх прав та інтересів;
- забезпечення якісної підтримки сімей, в яких виховуються діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, працівниками, які пройшли

спеціальну підготовку та володіють відповідними навичками;

- забезпечення належного рівня матеріального забезпечення та соціального захисту осіб, які виховують дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування;

- якісний підбір, підготовка та супровід осіб, які бажають усиновити дитину;

- оптимізація процедури усиновлення, зокрема щодо ведення обліків дітей, які можуть бути усиновлені, та кандидатів в усиновлювачі, взаємодобору дитини і сім'ї;

- підтримка сімей усиновлювачів з дотриманням найкращих інтересів дитини після її усиновлення.

Третя стратегічна ціль полягає в тому, що тимчасово переміщені (евакуйовані), примусово переміщені, депортовані діти, а також діти з тимчасово окупованих територій, територій, де ведуться чи можуть вестись бойові дії, які повернулись чи евакуйовані в безпечні регіони України, зростають у сімейному оточенні та інтегровані в життя територіальної громади.

Щоб досягти цієї цілі необхідно виконати такі завдання:

- налагодження міжнародного співробітництва з іноземними державами, до яких тимчасово переміщено (евакуйовано) дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей із закладів, які здійснюють інституційний догляд та виховання, для забезпечення їхнього безпечного повернення в Україну;

- планування повернення тимчасово переміщених (евакуйованих) дітей на територію України із закладів, які здійснюють інституційний догляд та виховання, у тісній взаємодії держави, органів місцевого самоврядування та інших зацікавлених сторін;

- забезпечення реінтеграції переміщених (евакуйованих) із закладів дітей, які мають батьків, інших законних представників, у їхні сім'ї, через

належну підготовку та супровід таких сімей;

- забезпечення влаштування дітей, які залишились без батьківського піклування, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які переміщені (евакуйовані) із закладів в сімейні форми виховання або усиновлення громадянами України з урахуванням їхніх потреб та найкращих інтересів;

- оцінювання та забезпечення потреб повернутих дітей та їх сімей, сприяння їх реінтеграції за місцем повернення, забезпечення їх послугами та індивідуальним супроводом відповідно до потреб;

- забезпечення возз'єднання повернутих з депортації, після примусового переміщення чи після перебування на тимчасово окупованих територіях, евакуйованих з територій, де ведуться чи можуть вестись бойові дії дітей, які мають сім'ю, з батьками, іншими законними представниками, влаштування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, в спеціально підготовлені сімейні форми виховання;

- надання допомоги сімейним формам виховання з метою їх переїзду або повернення на підконтрольну Уряду України територію;

- створення належних умов для проживання сімейних форм виховання, які виїхали з тимчасово окупованих територій на підконтрольну Уряду України територію або повернулись з місць тимчасового переміщення (евакуації).

Четверта стратегічна ціль так – права та інтереси дітей під час трансформації закладів дотримані, ресурси трансформованих закладів збережено та спрямовано для підтримки дітей і сімей з дітьми у територіальних громадах.

Завдання, спрямовані на досягнення цієї цілі такі:

- оцінювання потреб, планування та вжиття необхідних заходів для підготовки дитини до повернення в свою сім'ю, усиновлення, влаштування в сімейну форму виховання або форму, виховання з умовами, наближеними до сімейних, що відповідає потребам дитини та її найкращим інтересам;

- підготовка та супровід сімей, у які реінтегровано або влаштовано дітей, які перебували в закладах, що здійснюють інституційний догляд та виховання дітей;

- розроблення та запровадження механізмів оцінювання фінансових, кадрових, матеріальних, інфраструктурних та інших ресурсів закладів, які здійснюють інституційний догляд та виховання дітей, визначення способів і доцільності їхнього використання після трансформації закладів, зокрема на створення послуг з підтримки дітей, сімей з дітьми, розвиток сімейних форм виховання;

- розроблення та забезпечення впровадження планів трансформації закладів, які здійснюють інституційний догляд та виховання дітей, у відповідності до результатів оцінювання потреб дітей, які в ньому перебувають, їхніх сімей, комплексного оцінювання кадрових, матеріальних, інфраструктурних ресурсів закладу та потреб територіальних громад.

П'ята стратегічна ціль полягає у тому, що діти та особи з досвідом альтернативного догляду та виховання мають можливість будувати соціальні відносини, які дозволяють їм успішно вийти з системи альтернативного догляду та інтегруватися в життя своїх територіальних громад.

Завдання, спрямовані на досягнення п'ятої цілі такі:

- організація надання дітям, які отримують альтернативний догляд і виховання, індивідуальної підтримки та допомоги у підготовці до самостійного життя;

- створення умов для подальшої освіти та економічної спроможності дітей, які отримують альтернативний догляд та виховання

- запровадження державних та місцевих постійно діючих програм соціального захисту дітей та осіб з досвідом альтернативного догляду та виховання;

- створення умов для повноцінної участі в житті суспільства та громади дітей та осіб, які мають досвід альтернативного догляду та виховання.

Для виконання завдань по досягненню стратегічних цілей необхідно створити відповідні умови.

Першою умовою є забезпечення змістовної участі всіх дітей у житті сім'ї, закладу освіти, громади та залучення їх до процесу прийняття рішень з усіх питань, які їх стосуються, у тому числі в контексті забезпечення права на зростання в сімейному оточенні.

Третьою умовою є розроблення та імплементація фінансових механізмів впровадження реформи та розвитку послуг з підтримки дітей і сімей з дітьми, у тому числі в частині забезпечення переходу від утримання закладів до оплати за надану послугу, розрахунку вартості послуг, впровадження механізму їхньої закупівлі, розвитку соціального замовлення, забезпечення співфінансування з Державного бюджету, залучення міжнародних донорів та технічної допомоги.

Четвертою умовою є цифровізація процесів у сфері забезпечення і захисту прав дитини, надання соціальних послуг, що дозволить забезпечити прийняття рішень щодо дитини на основі об'єктивних даних про неї та її сім'ю, що серед іншого передбачає:

– модернізація Єдиної інформаційно-аналітичної системи "Діти" з метою забезпечення прозорості та зменшення паперового документообігу в процесах усиновлення, влаштування дітей в сімейні форми виховання, обліку дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах;

– запровадження інтегрованої системи ведення випадку сім'ї / особи в процесі надання соціальних послуг;

– забезпечення цифровізації внесення, формування та узагальнення даних в межах визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці / територіальної громади у соціальних послугах, із забезпеченням обміну

даними, що містяться в державних електронних інформаційних системах.

П'ятою важливою умовою є Координація зусиль заінтересованих сторін у реалізації Стратегії шляхом:

- запровадження механізму міжвідомчої та міжсекторальної координації дій для досягнення цілей і виконання завдань Стратегії Координаційним центром з розвитку сімейного виховання та догляду дітей і регіональними координаційними радами та утворення експертних груп за напрямками реалізації Стратегії;

- розроблення та впровадження національного та регіональних планів реалізації Стратегії. Такі плани мають бути обґрунтованими та містити інформацію про конкретні заходи на виконання цілей і завдань Стратегії, строки та вартість їх реалізації, а також відповідальних виконавців.

Шостою важливою умовою є підвищення обізнаності громадян щодо неприпустимості виховання дитини в закладах, що здійснюють інституційний догляд та виховання дітей, важливості забезпечення сприятливого та безпечного сімейного середовища для повноцінного фізичного, емоційного та соціального розвитку дитини, а відтак – важливості системи підтримки сімей з дітьми, щодо сімейних форм виховання дітей, щодо інклюзивного навчання, щодо формування культури усиновлення дітей з інвалідністю та дітей підліткового віку шляхом запровадження постійно діючої інформаційної кампанії на національному та місцевому рівнях.

Важливою є також реалізація інших стратегічних документів, схвалених Президентом України та Кабінетом Міністрів України, зокрема:

Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021 [38];

Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р. [45].

ВИСНОВКИ

Дослідження теоретичних й історичних основи формування концепції захисту прав дітей полягало у вивченні міжнародних нормативно-правових документів різних часів, які формували загальний зміст твердження «Захист прав дітей». Дослідження конвенцій про права дітей різних років дозволило прослідкувати генезис деяких понять, які стосуються публічної політики захисту прав дитини. Приміром, сама ідея захисту прав дитини почала формуватися через безпосередню участь дітей у «дорослих» (насамперед, у трудових) суспільних відносинах, що привело до утворення правосуб'єктності дітей, і, як наслідок, – до об'єктивної необхідності захищати права дітей.

Аналіз нормативно-правового забезпечення публічної політики щодо захисту прав дітей в Україні дозволив ознайомитися з низкою ключових документів, які являють собою юридичну основу політики органів публічної влади щодо захисту прав дітей. Серед розглянутих документів Конституція України [10], Закони України «Про охорону дитинства»[40], «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [29], «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»[44], та інші. Також дуже цінними є документи, які забезпечили ратифікацію важливих міжнародних документів щодо захисту прав дітей.

Розгляд сутності публічної політики у сфері захисту прав дітей дозволив насамперед дослідити питання подібності й відмінності термінів «публічна політика» й «державна політика». Аналіз поняття дозволив чітко окреслити визначення ключових термінів по темі дослідження, це такі терміни як «дитина-сирота», «діти, позбавлені батьківського піклування», «дитина, яка перебуває у складних життєвих обставинах», та інші.

Аналіз сучасного стану реалізації публічної політики щодо захисту прав дітей в умовах воєнного стану було здійснено на основі розгляду двох стратегій, це «Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026», а також «Стратегія забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024 – 2028 роки». Одна з головних проблем реалізації першої стратегії є воєнний стан в Україні, спричинений широкомасштабною російською агресією. Військові дії спричинили найбільшу в новітній історії України міграцію населення, як по країні, так і за її межі. Варто також наголосити й на фізичних втратах батьків від бомбардувань та обстрілів цивільного населення, а також від загибелі на фронті. Все це спричинило ріст числа дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Проте, варто зазначити, що реалізація стратегії не призупинялась, а навпаки. Нові виклики воєнного стану призвели до зміни способів реалізації політики. Так з травня 2024 року запрацювала державна платформа онлайн-платформа про усиновлення та сімейне виховання, яка має назву «Україна для кожної дитини» [56], де можна отримати вичерпну інформацію щодо усиновлення та інших сімейних форм виховання дітей: опіку та піклування, прийомні сім'ї, великі прийомні сім'ї (Дитячі будинки сімейного типу (ДБСТ)) та патронат. Також варто додати, що на сайті Кабінету Міністрів України вже оприлюднено текст нової документи по деінституалізації системи спеціальних дитячих закладів, це проект Стратегії забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024 – 2028 роки. Є підстави вважати, що невдовзі план реалізації цієї стратегії піде в дію.

Вивчення досвіду передових демократичних країн (США, Велика Британія та ін.) щодо захисту прав дітей показало, що закордонний досвід з захисту прав дітей та охорони дитинства демонструє поступовий перехід від колективного утримання до сімейних форм опіки. Практика зарубіжних країн засвідчує, що в

умовах сьогодення урядова політика повинна орієнтуватися не лише на допомогу дитині, а й родині.

З огляду на цілі оновленої стратегії варто виділити ряд ключових завдань, які необхідно виконати, щоб забезпечити якнайширший доступ всіх дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування на забезпечення права на сімейне виховання. Зокрема, на рівні громад, особливо у сільській місцевості варто здійснити таке:

- створення умов для інклюзії в життя територіальної громади дітей з особливими освітніми потребами, інвалідністю, їх сімей;
- посилення спроможності усіх суб'єктів, які працюють з дітьми та сім'ями, виявляти ознаки вразливості дітей та сімей на ранніх етапах, забезпечувати необхідне реагування та організацію допомоги відповідно до потреб
- забезпечення сталості функціонування системи надання соціальних послуг на рівні територіальної громади;
- організація надання на рівні територіальної громади пакета послуг для забезпечення права дитини на зростання в сімейному оточенні та доступності комплексних спеціалізованих соціальних послуг, відповідно до потреб сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах або мають ризик потрапляння у такі обставини;
- запровадження дієвої системи контролю якості надання соціальних послуг для дітей та сімей з дітьми, у тому числі шляхом здійснення обов'язкової реєстрації надавачів соціальних послуг.

Зазначені завдання є частиною шляхів щодо підвищення ефективності публічної політики щодо захисту прав дітей.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Архипова С.П. Аналіз досвіду влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, у Великій Британії. Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології : зб.наук. пр. Херсон : ХНТУ. – 2011. № 1 (4). – С.189 – 195.
2. Ганущак Ю. Реформа територіальної організації влади. Київ : ТОВ «Софія - А», 2013. 160 с.
3. Державна соціальна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 р. № 453. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/453-2018-п> (дата звернення: 14.11.2024).
4. Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2021–2025 роки: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 2 червня 2021 р. № 579 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.11.2024).
5. Деякі питання діяльності центрів соціальних служб : ПОСТАНОВА Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 479 URL: https://www.instagram.com/p/CXoDvlRtflc/?img_index=1 (дата звернення: 14.11.2024).
6. Журавель Т., Юрина І. Звіт за результатами дослідження щодо проблемних питань розгляду справ, пов'язаних із забезпеченням права дитини на сім'ю : Всеукраїнський громадський центр «Волонтер». 2023 р. URL: https://drive.google.com/file/d/1fSRKHHi0pqQFrpG4hSPHmA3mvrnu7kYr/view?fbclid=IwAR1YWRsJUMJ0MlmoRFt7HhK2HXZtPr2r3_SgH8N-op6Sw6Q-04aRn2Sr4qI (дата звернення: 14.11.2024).

7. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 14.11.2024).

8. Керівні принципи щодо альтернативного догляду за дітьми прийняті Резолюцією A/RES/64/142 Генеральної Асамблеї ООН 24 лютого 2010 року. URL: <https://sos-ukraine.org/wp-content/uploads/2022/05/kerivni-princzipi-shhodo-alternativnogo-doglyadu-za-ditmi-prijnyati-rezolyucziyeyu-onn-vid-24-lyutogo-2010-roku.pdf> (дата звернення: 14.11.2024).

9. Козубовський В.В. Соціальний захист неповнолітніх у Великій Британії (порівняльний аналіз). Ужгород. 2004. 129 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9572a923-5e50-4ceb-ac8c-995fc1838c0e/content> (дата звернення: 14.11.2024).

10. Конституція України: Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 14.11.2024).

11. Концепція безпечного материнства: затв. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29.03.2002 р. № 161-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/161-2002-р> дата звернення: 14.11.2024).

12. Концепція Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року: затв. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 05.04.2017 р. № 230-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/230-2017-р> (дата звернення: 14.11.2024).

13. Кудрявцева О. М. Генезис і перспективи утвердження та захисту конституційних прав і свобод дитини в Україні. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Nashp_2015_2_7.pdf (дата звернення: 14.11.2024)..

14. Кузьмінський В. Навіщо реформувати інтернатну систему: чого нас вчить історія. Права дітей. 2010. №1(9). С.4-6.

15. Левченко Катерина. Двадцять років Конвенції ООН про права дитини. 23.11.2009. URL: <http://khp.org/index.php?id=1258983351> (дата звернення: 14.11.2024).
16. Лист Міністерства юстиції України від 19.09.2015 р. № Ш16216/10.2. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v10_2323-15 (дата звернення: 14.11.2024).
17. Міклосо І. Міжнародні практики реформування інтернатної системи та сучасні форми опіки: матеріали міжнародної конференції / Львівська освітня фундація. URL: <http://www.lef.org.ua/ua/arhiv/konferentsiya-z-deinstyualizatsiyi/> (дата звернення: 14.11.2024).
18. Національна стратегія реформування системи інтернатів. Міністерство освіти і науки України. 2017 р. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditey-u-spetsialnikh-zakladakh-osviti/natsionalna-strategiya-reformuvannya-sistemi-internativ> (дата звернення: 14.11.2024).
19. Основи публічної політики та управління: навч. посіб. / С.О. Телешун та ін.; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, каф. політ. аналітики і прогнозування. — К.: НАДУ, 2011. — 312 с.
20. Офіційний переклад Конвенції надісланий листом МЗС № 72/14-612-138441 від 16.11.2023. Редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 14.11.2024).
21. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: Постанова КМУ від 24 вересня 2008 р. № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-п#Text> (дата звернення: 14.11.2024).
22. План заходів з виконання у 2016 році Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року: затв. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від

23.08.2016 р. № 590-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/590-2016-p> (дата звернення: 14.11.2024).

23. Повідомлення Європейської Комісії, Європейського Парламенту, Європейської Ради та Ради Європейського Союзу від 17 червня 2022 року. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022DC0407> (дата звернення: 14.11.2024).

24. Повідомлення Європейської Комісії, Європейського Парламенту, Європейської Ради, Європейського економічного та соціального комітету та Комітету регіонів. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023SC0699> (дата звернення: 14.11.2024).

25. Політика безпеки та захисту дітей: Затверджено Протоколом Загальних Зборів ГО «Про.Про.Лаб» № 06-01 від 20 червня 2023 року. URL: https://plandiy.com.ua/files/proprolab_policy_safeguarding-children.pdf (.).

26. Політичні аспекти організації нормотворчості в Україні / С. Ситник // Відкриті очі. — 2014 URL: <http://www.vidkrytiochi.org.ua/> (дата звернення: 14.11.2024).

27. Права дітей : журнал БО «Кожній дитині» та молодіжного іноваційного центру "Медіа-М". №1 (9), 2010 р. URL: <http://www.p4ec.org.ua/upload/education/library/1345191694.pdf> (дата звернення: 14.11.2024).

28. Про День захисту дітей: Указ Президента України від 30.05.1998 р. № 568/98. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/568/98> (дата звернення: 14.11.2024).

29. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України 13 січня 2005 року № 2342-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-iv#Text> (дата звернення: 14.11.2024).

30. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 14.11.2024).

31. Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах: Постанова КМУ від 1 червня 2020 р. № 585. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-п#Text> (дата звернення: 14.11.2024).

32. Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року: Закон України від 05.03.2009 р. № 1065-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1065-17> (дата звернення: 14.11.2024).

33. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 14.11.2024).

34. Про затвердження Положення про прийомну сім'ю : Постанова Кабінету Міністрів України №565 від 26 квітня 2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.11.2024).

35. Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей: Постанова КМУ від 8 жовтня 2008 р. № 905. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/905-2008-п#Text> (дата звернення: 14.11.2024).

36. Про затвердження примірних положень про службу у справах дітей: Наказ міністерства соціальної політики від 16.09.2021 № 518. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1383-21#Text> (дата звернення: 14.11.2024).

37. Про Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки та план заходів з реалізації її I етапу : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 526-р, від 9 серпня 2017 р.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 14.11.2024).

38. Про Національну стратегію у сфері прав людини : УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ від 24 березня 2021 року № 119/2021 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537> (дата звернення: 14.11.2024).

39. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України № 20/95-ВР, від 24 січня 1995 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр#Text> (дата звернення: 14.11.2024).

40. Про охорону дитинства : Закон України № 2402-III від 26 квітня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 14.11.2024).

41. Про проведення експерименту з утворення прийомних сімей в Запорізькій області та затвердження Положення про прийомну сім'ю : Постанова Кабінету Міністрів України від 2 березня 1998 р. № 241 (Офіційний вісник України, 1998 р., № 9, ст. 341). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/241-98-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.11.2024).

42. Про проведення експерименту з утворення прийомних сімей у деяких регіонах України: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 вересня 1999 р. № 1713 (Офіційний вісник України, 1999 р., № 38, ст. 1903). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1713-99-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.11.2024).

43. Про соціальні послуги : Закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 14.11.2024).

44. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України 21 червня 2001 року № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-iii#Text> (дата звернення: 14.11.2024).

45. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-p#Text> (дата звернення: 14.11.2024).

46. Про схвалення Стратегії забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024 – 2028 роки : Проект розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 Липня 2024р.: URL: <https://www.msp.gov.ua/projects/892/> (дата звернення: 14.11.2024).

47. Про удосконалення організації медичної допомоги дітям підліткового віку: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 12.12.2002 р. № 465. URL: <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=2111> (дата звернення: 14.11.2024).

48. Публічна чи державна політика — вітчизняна ди! лема вибору / С. Телешун, С. Ситник, І. Рейтерович // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. — 2012. — Вип. 4. — С. 185—196 URL: http://nbuv.gov.ua/j!pdf/Vnadu_2012_4_25.pdf. (дата звернення: 14.11.2024).

49. Пухкал О.Г., Гомоляко О.В. Публічна та державна політика: єдність та відмінності : Журнал «Інвестиції: практика та досвід» № 24/2017 р. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/24_2017/20.pdf (дата звернення: 14.11.2024).

50. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III.URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 14.11.2024).

51. Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навч. посіб. / В. М. Стешенко. – 2-ге вид., змінене. – Харків : Право, 2019. – 392 с.

52. Стратегія Ради Європи з прав дитини на 2022–2027 рр.: «Права дитини на практиці: від стабільної реалізації до спільного новаторства» : Документи КМ СМ(2021)168-final 23 лютого 2022 р. URL: <https://rm.coe.int/cdenf-unofficial-translation-into-ukrainian/1680aca358> (дата звернення: 14.11.2024).

53. Стратегія реформування системи надання соціальних послуг: схвал. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.08.2012 р. № 556-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/556-2012-p> (дата звернення: 14.11.2024).

54. Тертишник В.М. Права і свободи людини: підручн. Київ: Алерта, 2022. 432 с.

55. Тимчасові стандарти, критерії та індикатори надання медичної допомоги підліткам та молоді в центрах (відділеннях, кабінетах) медичної допомоги підліткам та молоді: затв. Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 02.06.2009 р. № 382. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MOZ9574.html (дата звернення: 01.09.2018).

56. Україна для кожної дитини: запрацювала державна платформа про усиновлення та сімейне виховання : Офіційне інтернет-представництво Президента України. 15 травня 2024 року. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-dlya-kozhnoyi-ditini-zapracyuvala-derzhavna-platfor-90925> (дата звернення: 14.11.2024).

57. Україна звітує про виконання Конвенції ООН про права дитини : Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини 30.08.2022 р. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/ukrayina-zvituye-pro-vikonannya-konvensiyi-oon-pro-prava-ditini (дата звернення: 14.11.2024).

58. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 14.11.2024).

59. Austria the Federal Constitutional Law of 1920 as amended in 1929. URL: http://www.constitutionnet.org/sites/default/files/Austria%20_FULL_%20Constitution.pdf (дата звернення: 14.11.2024).

60. Call for submissions: Draft Guidelines on Deinstitutionalization, including in emergencies Committee on the Rights of Persons with Disabilities : 09 September

2022. URL: <https://www.ohchr.org/en/calls-for-input/2022/call-submissions-draft-guidelines-deinstitutionalization-including-emergencies> (дата звернення: 14.11.2024).

61. Children's Rights History. Historical overview of the Children's rights evolution. URL: <https://www.humanium.org/en/childrens-rights-history/> (дата звернення: 14.11.2024).

62. Communication from the commission to the european parliament, the european council and the council : Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union. Brussels, 17.6.2022, COM(2022) 407 final. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10321-2022-INIT/en/pdf> (дата звернення: 14.11.2024).

63. Convention concerning the Night Work of Young Persons Employed in Industry No. 6. Adoption: Washington, 1st ILC session (28 Nov 1919), entry into force: 13 Jun 1921). Convention currently open for denunciation. URL: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312151 (дата звернення: 14.11.2024).

64. Convention du 12 Juin 1902 pour Régler la Tutelle des Mineurs. URL: <https://www.hcch.net/en/instruments/the-old-conventions/1902-guardianship-convention/> (дата звернення: 14.11.2024).

65. Convention Fixing the Minimum Age for Admission of Children to Industrial Employment No. 5. Adoption: Washington, 1st ILC session (28 Nov 1919), entry into force: 13 Jun 1921), Convention currently open for denunciation. URL: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312150:NO (дата звернення: 14.11.2024).

66. Convention Fixing the Minimum Age for Admission of Children to Industrial Employment No. 59 (Revised 1937). Adoption: Geneva, 23rd ILC session (22 Jun 1937), entry into force: 21 Feb 1941. Status: Outdated instrument. URL:

https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312204 (дата звернення: 14.11.2024).

67. Convention Fixing the Minimum Age for the Admission of Children to Employment at Sea No. 58. (Revised 1936). Adoption: Geneva, 22nd ILC session (24 Oct 1936), entry into force: 11 Apr 1939. Status: Instrument with interim status. URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312203:NO (дата звернення: 14.11.2024).

68. Convention Fixing the Minimum Age for the Admission of Young Persons to Employment as Trimmers or Stokers No. 15. Adoption: Geneva, 3rd ILC session (11 Nov 1921), entry into force: 20 Nov 1922, 318 Список літератури abrogated by decision of the International Labour Conference at its 106th Session (2017). URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312160:NO (дата звернення: 14.11.2024).

69. Convention on Jurisdiction, Applicable Law, Recognition, Enforcement and Co-operation in Respect of Parental Responsibility and Measures for the Protection of Children. Done at The Hague, on the 19th day of October 1996. Entry into force: 1-I-2002. URL: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=70> (дата звернення: 14.11.2024).

70. Convention on the Rights of the Child. Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989, entered into force on 2 September 1990, in accordance with article 49. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx> (дата звернення: 14.11.2024).

71. Declaration of the rights of the child. Proclaimed by UN General Assembly Resolution 1386 (XIV) of 20 November 1959. URL: <https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/childrights/childrights.pdf> (дата звернення: 14.11.2024).

72. Declaration of the rights of the child. Proclaimed by UN General Assembly Resolution 1386 (XIV) of 20 November 1959. URL: <https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/childrights/childrights.pdf> (дата звернення: 14.11.2024).

<https://www.unicef.org/malaysia/1959-Declaration-of-the-Rights-of-theChild.pdf>
(дата звернення: 14.11.2024).

72. Geneva Declaration of the Rights of the Child, 1924. About the Declaration. URL: <https://www.humanium.org/en/genevadeclaration/> (дата звернення: 14.11.2024).

73. Geneva Declaration of the Rights of the Child. Adopted 26 September, 1924, League of Nations. URL: <http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm> (дата звернення: 14.11.2024).

74. Heart-Breaking Pictures of Child Labour in USA by Lewis Hine. URL: https://www.boredpanda.com/child-labor-usalewishine/?utm_source=google&utm_medium=organic&utm_campaign=organic (дата звернення: 14.11.2024).

75. International Convention for the Suppression of the Traffic in Women and Children, concluded at Geneva on 30 September 1921, as amended by the Protocol signed at Lake Success, New York, on 12 November 1947. URL: https://ec.europa.eu/antitrafficking/sites/antitrafficking/files/1921_international_convention_en_1.pdf (дата звернення: 14.11.2024).

76. International Labour Organization. URL: <https://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm> (дата звернення: 14.11.2024).

77. Member States | United States. URL: <http://www.un.org/en/member-states/> (дата звернення: 01.09.2018). 36. Children | Council of Europe. Компас: посібник з освіти в області прав людини за участі молоді. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/children> (дата звернення: 14.11.2024).

78. Nisuke Ando. General Comments/Recommendations. November 2008. Max Planck Encyclopedia of Public International Law. URL: <http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1730> (дата звернення: 14.11.2024).

79. Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict. Adopted and opened for signature, ratification and accession by UN General Assembly Resolution A/RES/54/263 of 25 May 2000, entry into force 12 February 2002. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/oraccrc.aspx> (дата звернення: 14.11.2024).

80. Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography. Adopted and opened for signature, ratification and accession by UN General Assembly Resolution A/RES/54/263 of 25 May 2000 entered into force on 18 January 2002. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/opscrc.aspx> (дата звернення: 14.11.2024).

81. Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a communications procedure. Adopted and opened for signature, ratification and accession by UN General Assembly Resolution A/RES/66/138 of 19 December 2011, entered into force on 14 April 2014. URL: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/OPICCRC.aspx> (дата звернення: 14.11.2024).

82. Participating States | OSCE. URL: <https://www.osce.org/participating-states> (дата звернення: 14.11.2024).

83. Paul, Catherine. National Child Labor Committee (NCLC): Founded April 25, 1904. URL: <https://socialwelfare.library.vcu.edu/programs/child-welfarechild-labor/national-child-labor-committee/> (дата звернення: 14.11.2024).

84. Rights under the Convention on the Rights of the Child. URL: https://www.unicef.org/crc/index_30177.html (дата звернення: 14.11.2024).

85. Taylor Alan. Child Labor in America 100 Years Ago. URL: <https://www.theatlantic.com/photo/2015/07/child-labor-in-america-100-years-ago/397478/> (дата звернення: 14.11.2024).

86. The Reich Constitution of August 11th 1919 (Weimar Constitution). URL: http://www.zum.de/psm/weimar/weimar_vve.php (дата звернення: 14.11.2024).
87. Ukraine // 47 States, one Europe | Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/portal/ukraine> (дата звернення: 14.11.2024).
88. United Nations Convention on the Rights of the Child – UNTC. URL: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&lang=en (дата звернення: 14.11.2024).
89. Universal Children’s Day 20 November. URL: <https://www.un.org/en/events/childrenday/> (дата звернення: 14.11.2024).
90. Universal Children’s Day, adopted by the UN General Assembly Resolution 836 (IX) of 14 December 1954. URL: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/836\(IX\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/836(IX)) (дата звернення: 14.11.2024).